

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Adroddiad Blynyddol 2017 – 2018

Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011

Adroddiad Blynyddol Comisiynydd y Gymraeg wedi ei baratoi yn unol ag Atodlen 1, Paragraff 19(1) Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 am y flwyddyn 1 Ebrill 2017 i 31 Mawrth 2018, ynghyd â Thystysgrif ac Adroddiad Archwilydd Cyffredinol Cymru ar y cyfrifon.

Gosodwyd gerbron Cynulliad Cenedlaethol Cymru ar 17 Gorffennaf 2018 yn unol ag Atodlen 1, Paragraff 19 (2) Mesur y Gymraeg.

Cynnwys

Rhan 1	Adroddiad Strategol	3
Rhan 2	Atebolrwydd	41
Rhan 3	Datganiadau ariannol	64

Rhan 1 Adroddiad strategol

Cyd-destun	4
Rhagair	6
Cipolwg ar y flwyddyn	8
Hawliau i ddefnyddio'r Gymraeg	9
i) Gosod dyletswyddau	10
ii) Gweithredu dyletswyddau	12
iii) Gorfodi dyletswyddau	14
Hybu'r Gymraeg	19
i) Busnesau ac elusennau	20
ii) Polisi	22
iii) Isadeiladedd	25
iv) Cyfathrebu	27
Rheoli a gweithredu	29
i) Sylwebaeth ar berfformiad ariannol	30
ii) Materion cydraddoldeb	35
iii) Materion amgylcheddol	36
iv) Materion staff	36
v) Rhyddid gwybodaeth	37
vi) Cwynion yn erbyn y sefydliad	37
Cynlluniau ar gyfer 2018-19	38
Heriau sy'n wynebu'r sefydliad	40

Cyd-destun

Miliwn o siaradwyr Cymraeg

“Mae'r Gymraeg yn un o drysorau Cymru. Mae'n rhan o'r hyn sy'n ein diffinio fel pobl ac fel cenedl. Ein huchelgais ni fel Llywodraeth Cymru yw gweld miliwn o bobl yn gallu mwynhau siarad a defnyddio'r iaith erbyn 2050.”

Dyna'r weledigaeth yn y strategaeth *Cymraeg 2050* a gyhoeddwyd fis Gorffennaf 2017.

Mae'r strategaeth yn cyflwyno uchelgais i gynyddu nifer y siaradwyr Cymraeg, cynyddu defnydd o'r iaith ac i greu amodau ffafriol fydd yn ei gwneud hi'n haws i bobl ei defnyddio.

Mae hyn yn cynnwys gweithredu i gyflawni'r canlynol:

- cryfhau trosglwyddiad y Gymraeg o fewn y teulu
- datblygu a chynnal sgiliau yn y Gymraeg drwy addysg a hyfforddiant, o'r blynyddoedd cynnar hyd at addysg ôl-16 a dysgu gydol oes
- cynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle
- cynyddu ystod y gwasanaethau Cymraeg a defnydd ohonynt
- cynyddu defnydd o'r iaith yn gymdeithasol
- cefnogi seilwaith economaidd cymunedau Cymraeg
- sicrhau bod y Gymraeg yn ganolog i ddatblygiadau technolegol.

Cyhoeddwyd cynllun gweithredu sy'n canolbwyntio ar y blynyddoedd 2017-21.

Addysg Gymraeg

Ym mis Rhagfyr 2017, cyhoeddwyd cynllun gweithredu'r Llywodraeth ar gyfer y Gymraeg mewn addysg 2017-21. Dyma'r ddogfen sy'n egluro cynllun y Llywodraeth ar gyfer gwireddu amcanion addysg Gymraeg Strategaeth 2050 ar gyfer y pum mlynedd nesaf.

Mae'n rhaid i bob cyngor baratoi Cynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg, sef dogfen yn amlinellu eu cynlluniau ar gyfer addysg cyfrwng Gymraeg. Rhaid i'r cynlluniau osod targedau heriol ar gyfer datblygu addysg Gymraeg. Un o ddyletswyddau Comisiynydd y Gymraeg yw rhoi sylwadau i Lywodraeth Cymru ar gynnwys y cynlluniau hyn. Mewn llythyr at Weinidog y Gymraeg ym mis Chwefror 2017, dywedodd y Comisiynydd nad oedd gweld sut byddai mwyafrif y cynlluniau'n arwain at gynnydd arwyddocaol yn y ddarpariaeth addysg cyfrwng Cymraeg na'r nifer o blant a phobl ifanc sy'n derbyn eu haddysg trwy gyfrwng y Gymraeg. Ychwanegodd na welai sut byddai'r

cynlluniau'n cyfrannu'n ystyrlon at gyflawni amcanion y Llywodraeth ar gyfer y Gymraeg.

Mewn ymateb, comisiynwyd adolygiad brys o'r cynlluniau, dan arweiniad Aled Roberts. Yn ei adroddiad a gyflwynwyd ym mis Awst 2017, casglodd Aled Roberts fod nifer o'r cynlluniau yn "wan iawn o ran creu unrhyw alw am addysg Gymraeg" a bod y "gofynion a chanllawiau deddfwriaethol [...] yn hollol annigonol." Gwnaeth ddeunaw argymhelliad ar gyfer datblygu'r sylfaen iawn i gynllunio addysg Gymraeg. Derbyniwyd ei holl argymhellion ac ym mis Chwefror 2018 cyhoeddwyd ei fod wedi ei benodi am gyfnod o flwyddyn i arwain ar y gwaith o wella'r system.

Deddfwriaeth

Ym mis Awst 2017 cyhoeddodd y Llywodraeth gynigion ar gyfer Bil newydd y Gymraeg, gan ddechrau ar broses o ymgynghori cyhoeddus. Roedd y ddogfen ymgynghori'n cynnwys nifer o opsiynau ar gyfer y strwythur i hybu a rheoleiddio'r Gymraeg, a'r Llywodraeth yn nodi ei bod yn ffafrio sefydlu Comisiwn i fynd i'r afael â'r gwaith. Roedd hefyd yn cyfeirio at y bwriad i gadw fframwaith safonau'r Gymraeg, ond i ddiwygio'r safonau eu hunain a sut cânt eu gosod ar sefydliadau.

Fe ymatebodd y Comisiynydd i'r ymgynghoriad ac mae copi ar ein gwefan. Cyhoeddodd y Llywodraeth yr ymatebion i'r ymgynghoriad ar 24 Ionawr 2018.

Rhagair

Wrth ysgrifennu'r geiriau hyn, rydw i ar ddechrau blwyddyn olaf fy mhenodiad fel Comisiynydd y Gymraeg. Er mai crynodeb o weithgareddau'r flwyddyn aeth heibio sydd rhwng cloriau'r adroddiad, da o beth fydd cymryd cam yn ôl am ennyd, ac edrych ar gyflawniadau heddiw drwy sbectol ddoe.

Pan ddechreuais yn y rôl yn 2012, doedd hawliau i dderbyn gwasanaethau Cymraeg ddim yn bodoli. Roedd gwasanaethau Cymraeg yn aml yn anghyson - yn amrywio o ardal i ardal, ac yn gyffredinol o ansawdd is na'r Saesneg. Weithiau roedden nhw'n dangos ôl cyfieithu peirianyddol neu dro arall yn wasanaeth oedd yn rhaid aros yn hir amdano. Bellach, mae gan bobl Cymru hawliau eang i ddefnyddio'r iaith gyda dros 100 o sefydliadau cyhoeddus drwy safonau'r Gymraeg, ac mae'r broses o gyflwyno safonau i ragor o sefydliadau'n parhau. Mae'r hawliau hyn yn rhoi sicrwydd i bobl y cânt wasanaeth Cymraeg o ansawdd, ble bynnag yng Nghymru maent yn byw. Un o'r pethau yr wyf fwyaf balch ohonynt yw ymdrechion sefydliadau o bob cwr o Gymru i barchu'r hawliau drwy fynd ati i ganfod ffyrdd o wella eu perfformiad a chyflwyno newidiadau i'r ffordd maent yn gweithio.

Gyda chynlluniau nawr ar y gweill i gyflwyno deddfwriaeth Gymraeg newydd, mae hi'n hollbwysig sicrhau nad yw'r gwleidyddiaeth a'r siarad am strwythurau'n arwain at golli momentwm. Mae angen sicrhau mai adeiladu ar y seiliau a osodwyd gan Fesur y Gymraeg a wneir, ac arwain at greu mwy o hawliau i ddefnyddio'r Gymraeg.

Tra bo sefydliadau cyhoeddus yn ymateb yn dda i ofynion y safonau, rydw i hefyd wedi gweld awydd na welwyd mo'i debyg o'r blaen gan fusnesau, elusennau a sefydliadau trydydd sector i ddatblygu eu defnydd o'r iaith. Wrth ddechrau ar y gwaith o'u perswadio, fe aethom ati i gynnal a chyhoeddi ymchwil yn dangos buddion economaidd y Gymraeg. Wedyn, fe wnaethom ddatblygu gwasanaeth arbenigol i gynghori, addysgu a chefnogi sefydliadau i gyflwyno'r iaith i'w gwasanaethau a gweithgareddau. Erbyn hyn, mae ein Tîm Hybu'n gweithio'n strategol gyda busnesau, mudiadau a chymdeithasau o bob math i'w rhoi ar ben ffordd gyda'u defnydd o'r Gymraeg. Un o ganlyniadau'r gwaith hwn yw bod uwch reolwyr banciau ac archfarchnadoedd bellach yn aelodau o'n fforymau sy'n cyfarfod yn rheolaidd i drafod sut i ddatblygu defnydd o'r iaith.

Yn ddiweddar, fe edrychais yn ôl ar rai datganiadau a chyhoeddiadau'r chwe blynedd diwethaf, a difyr oedd darllen y geiriau hyn o 2013, "Mae hi'n bwysig nad yw'r iaith yn cael ei hynysu i un darn o ddeddfwriaeth. Yn hytrach, dylai gael ei phrif-ffrydio a dod yn ystyriaeth ganolog mewn polisïau sy'n ymwneud â'r economi, cynllunio, cyfiawnder cymdeithasol, addysg, iechyd ac yn y blaen." Mae'n anodd credu erbyn hyn, efallai, ond yn ôl yn y cyfnod yma, yr ateb a gawn yn aml i sylwadau o'r fath oedd y dylwn fodloni ar Fesur y Gymraeg a pheidio â gofyn am weld y Gymraeg yn cael ei chynnwys mewn

meysydd eraill. Er bod mwy o waith i'w wneud i sicrhau bod y Gymraeg wrth galon penderfyniadau polisi, rydyn ni wedi ennill tir yn sylweddol. Mae ein gwaith gyda'r Gymdeithas Alzheimer's i geisio gwneud y Gymraeg yn ganolog i wasanaethau gofal dementia yn brawf bod y neges o brif-ffrydio yn treiddio i feddylfryd a gwaith sefydliadau eraill yn ogystal.

Dros y ddwy flynedd ddiwethaf, fe fûm i'n cadeirio Cymdeithas Ryngwladol y Comisiynwyr Iaith. Cymdeithas a sefydlwyd gan griw ohonom yn Nulyn dros bum mlynedd yn ôl gyda'r nod gwreiddiol o sefydlu rhwydwaith cyswllt i rannu syniadau a phrofiadau. Ers hynny, mae'r Gymdeithas wedi tyfu i fod yn rhywbeth llawer iawn mwy ymarferol a dylanwadol. Braint aruthrol i mi fis Mai'r llynedd oedd croesawu aelodau'r gymdeithas a'u staff yma i Gymru i'n cynhadledd flynyddol lle buom yn trafod ac yn dathlu sefyllfa'r Gymraeg - ym myd y gyfraith, addysg, yn y gweithle ac yn ddiwylliannol gymdeithasol. Fis Mai eleni byddaf yn ildio'r gadeiryddiaeth; ac rwy'n siŵr y bydd y cadeirydd newydd, Rónán Ó Domhnaill o Iwerddon, yn parhau i ddatblygu'r Gymdeithas a'r cydweithio clos sydd rhwng y gwledydd.

Ymhen blwyddyn, byddaf wedi trosglwyddo'r fantell arall i Gomisiynydd newydd y Gymraeg. Ond, mae yna ambell beth ar ôl y bwriadaf eu cyflawni cyn hynny. Y mwyaf arwyddocaol, mae'n debyg, fydd gosod safonau'r Gymraeg ar sefydliadau yn y maes iechyd a sicrhau bod y Gymraeg yn ystyriaeth yng nghontractau newydd meddygon teulu am y tro cyntaf. Un o'r pynciau sydd agosaf at fy nghalon, ac sydd wedi fy sbarduno yn y gwaith dros y blynnyddoedd diwethaf, yw sicrhau cyfiawnder i siaradwyr Cymraeg. Yn arbennig felly i'r unigolion mwyaf bregus yn ein cymdeithas, lle mae gallu defnyddio'r iaith yn fater o angen gwirioneddol. Dros y flwyddyn sydd i ddod, byddaf yn gwneud popeth o fewn fy ngallu a mhŵer i sicrhau bod yr angen hwn yn cael ei adlewyrchu yn y gwasanaeth iechyd a gofal y maent yn ei dderbyn; a bod urddas cleifion yn cael ei barchu.

Meri Huws

Cipolwg ar y flwyddyn

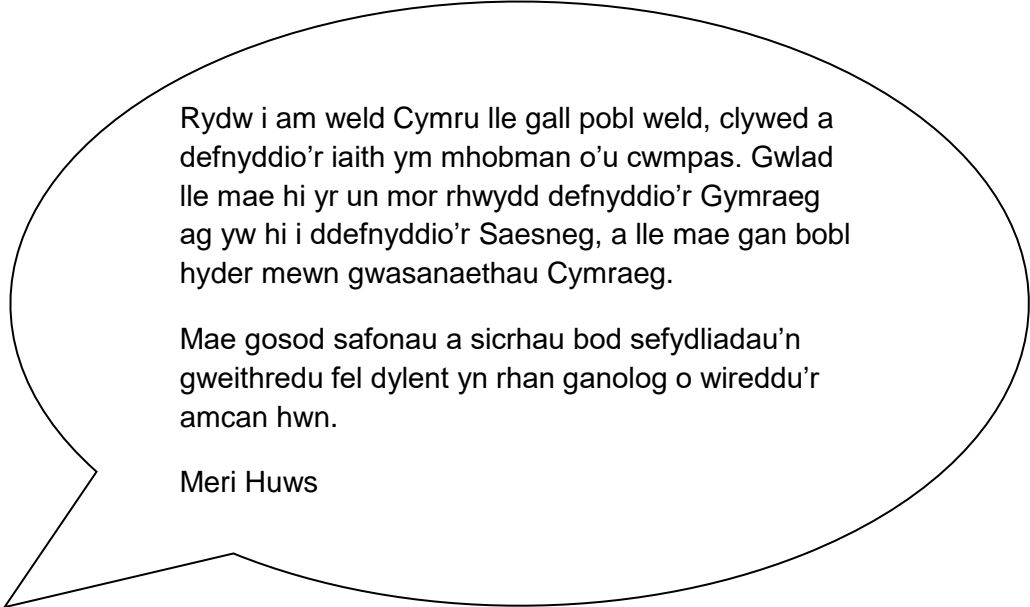
<p>Gosod</p> <p>Gosod safonau ar 25 o sefydliadau addysg</p>	<p>Gweithredu</p> <p>Arolygu sut oedd 130 o sefydliadau'n defnyddio'r Gymraeg</p>	<p>Gorfodi</p> <p>Dyfarnu ar 58 ymchwiliad</p>	<p>Hybu</p> <p>Cyhoeddi modiwl ar-lein i annog defnydd o'r Gymraeg mewn chwaraeon</p>
<p>Dylanwadu</p> <p>Cyflwyno argymhellion polisi rhagweithiol am y Gymraeg yn y blynyddoedd cynnar ac mewn rhaglenni prentisiaethau</p>	<p>Datblygu</p> <p>Cynnal cynhadledd Cymdeithas Ryngwladol y Comisiynwyr Iaith yng Nghymru</p>	<p>Cyfathrebu</p> <p>1.3m o argraffiadau i negeseuon Twitter</p>	<p>Darparu</p> <p>66,363 o fathodynnau a chortynnau gwddf iaith Gwaith wedi eu dosbarthu</p>

Hawliau i ddefnyddio'r Gymraeg

Mae'r Comisiynydd yn gosod safonau'r Gymraeg ar sefydliadau, sef rhestr o'r pethau y mae'n rhaid iddynt eu darparu a'u gwneud yn Gymraeg. Mae yna safonau ar gyfer cyflenwi gwasanaethau, gweithredu mewnol, llunio polisïau, hybu defnydd ehangach o'r Gymraeg a chadw cofnodion.

Mae'r Comisiynydd yn sicrhau bod sefydliadau'n defnyddio'r Gymraeg fel dylent, gan eu rhoi ar ben ffordd gyda dehongli'r safonau, annog cydymffurfiaeth a rhannu arferion da. Mae hi hefyd yn eu gorfodi i wella'r ffordd maen nhw'n gweithredu, os oes angen.

Mae rhai sefydliadau'n gweithredu cynlluniau iaith yn hytrach na safonau. Gyda'r rhain hefyd, mae'r Comisiynydd yn hybu gweithredu'n briodol fel bod pobl yn gallu defnyddio'r Gymraeg yn ddidrafferth.

Rydw i am weld Cymru lle gall pobl weld, clywed a defnyddio'r iaith ym mhobman o'u cwmpas. Gwlad lle mae hi yr un mor rhwydd defnyddio'r Gymraeg ag yw hi i ddefnyddio'r Saesneg, a lle mae gan bobl hyder mewn gwasanaethau Cymraeg.

Mae gosod safonau a sicrhau bod sefydliadau'n gweithredu fel dylent yn rhan ganolog o wireddu'r amcan hwn.

Meri Huws

Gosod dyletswyddau

Ffeithiau allweddol

Gosod safonau ar 25 o sefydliadau yn y maes addysg	Cyfarfodydd unigol gyda phob sefydliad sy'n newydd i'r drefn safonau	Cychwyn ar ymgynghoriad ar god ymarfer sy'n helpu sefydliadau i ddehongli safonau
93% yn dweud bod ganddynt well dealltwriaeth ar ôl bod yn sesiynau briffio'r Tîm Gosod Safonau	100% yn dweud bod y sesiynau briffio yn 'dda iawn' neu'n 'dda'	Cytuno 8 cynllun iaith newydd neu ddiwygiedig

Hawliau newydd i ddefnyddio'r Gymraeg mewn colegau a phrifysgolion

Gosod safonau ar y sector addysg oedd gwaith mawr y Tîm Gosod yn ystod 2017-18. Mae yna nifer o gamau mae'n rhaid eu dilyn wrth osod safonau ar sefydliadau, ac mae cyfathrebu effeithiol yn gwbl hanfodol i sicrhau bod sefydliadau'n deall beth fydd angen iddynt ei wneud wrth weithredu'r safonau.

Cafodd Rheoliadau Rhif 6, sef y safonau ar gyfer y sefydliadau hyn, eu cymeradwyo mewn pleidlais gan y Cynulliad ar 31 Ionawr 2017. Roedd hyn yn galluogi'r Comisiynydd i ddechrau ar y gwaith o osod y safonau.

- Ym mis Mawrth 2017 fe gynhaliodd sesiynau briffio ar gyfer y sefydliadau fel grŵp, ac ar ôl trafod â phob sefydliad yn unigol.
- Rhoddodd hysbysiad cydymffurfio drafft iddynt ym mis Mai 2017 yn nodi beth fyddai'r gofynion arnynt. Bu cyfnod o wyth wythnos o ymgynghori ar yr hysbysiadau cydymffurfio drafft, lle roedd gan sefydliadau gyfle i ddweud beth, yn eu barn nhw, oedd yn rhesymol a chymesur iddynt ei wneud yn Gymraeg.
- Yn dilyn yr ymgynghori a'r negodi, rhoddodd y Comisiynydd hysbysiadau cydymffurfio terfynol i'r sefydliadau ym mis Medi 2017 oedd yn rhoi 6 mis iddynt i baratoi cyn oedd y safonau'n dod yn weithredol.
- Daeth y safonau'n weithredol ar 1 Ebrill 2018.

Uchafbwyntiau eraill

- Cynnal cyfarfodydd unigol â 100% o'r sefydliadau y gosodwyd safonau o'r newydd arnynt.
- Ymgynghori ar god ymarfer drafft i safonau sydd wedi eu gosod ar gynghorau sir, Llywodraeth Cymru ac awdurdodau parciau cenedlaethol, sef dehongliad y Comisiynydd o'r safonau a chanllawiau ymarferol i alluogi sefydliadau i ddeall y gofynion yn well.
- Creu canllaw a thempled ar gyfer cynlluniau iaith cynghorau tref a chymuned er mwyn symleiddio'r broses, ceisio cysondeb o fewn y sector a chynyddu'r nifer o gynghorau tref a chymuned sydd wedi ymrwymo i gynnig gwasanaethau Cymraeg.
- Cychwyn ar y broses o osod safonau ar sefydliadau yn y sector iechyd, wedi i'r Cynulliad gymeradwyo Rheoliadau Safonau'r Gymraeg (Rhif 7) ar 20 Mawrth 2018.

Gweithredu dyletswyddau

Ffeithiau allweddol

Cyhoeddi adroddiad arolygon yn dangos bod gwasanaethau Cymraeg yn gwella	Yn sgil cynnal gweithdai am hybu gwasanaethau nododd 93% o'r ymatebwyr bod y cynnwys yn dda neu ardderchog a nododd 88% y byddai'r gweithdai yn ddefnyddiol neu ddefnyddiol iawn i'w gwaith nhw.	Arolygu 10 math o wasanaethau a ddarparwyd gan 130 o sefydliadau	Cynnal sesiynau ymgysylltu gyda gwahanol garfannau o siaradwyr Cymraeg ar draws Cymru (map a pin)
Cyfweld 18 o garcharorion fel rhan o brosiect yn edrych ar hawliau a phrofiadau carcharorion	Cyflwyno sesiynau briffio am gydymffurfio a gorfodi i 22 o staff colegau a phrifysgolion	Cyhoeddi 6 astudiaeth achos o arferion llwyddiannus y gall sefydliadau eu hefelychu	Cynnal 50 o gyfarfodydd un-i-un gyda sefydliadau i drafod eu perfformiad

Gwella cydymffurfiaeth a hybu defnyddio'r Gymraeg

Ym mis Hydref 2017 fe gyhoeddwyd Hawliau'n Gwreiddio, sef adroddiad sy'n casglu sut mae sefydliadau cyhoeddus yn perfformio yn unol â'r safonau neu â'u cynlluniau iaith. Fel mae teitl yr adroddiad yn ei awgrymu, fe welwyd gwella yn y ffordd oedd sefydliadau'n darparu gwasanaethau Cymraeg yn gyffredinol, er bod gwaith pellach i'w wneud o ran gwella ansawdd ac argaeledd gwasanaethau Cymraeg. Roedd yr adroddiad yn tynnu sylw at bwysigrwydd hybu gwasanaethau. Rhoddwyd sylw penodol hefyd i'r strategaethau hybu y mae'r cynghorau sir ac awdurdodau parciau cenedlaethol wedi eu cyhoeddi o dan y safonau hybu.

Cynhaliodd swyddogion y Tîmoedd Cydymffurfio gyfres o 6 gweithdy a thros 50 o gyfarfodydd adborth gyda sefydliadau'n unigol er mwyn trafod canfyddiadau'r adroddiad a galluogi sefydliadau i wneud gwelliannau, casglu gwybodaeth am broblemau ac arferion llwyddiannus.

Gan baratoi ar gyfer adroddiad eleni, fe gwblhawyd y gwaith o brofi 10 math o wasanaethau gyda thros 130 o sefydliadau cyhoeddus yn ystod y flwyddyn. Gwasanaethau fel gohebiaeth, gwasanaeth ffôn, peiriannau hunanwasanaeth, derbynfeydd, cyfarfodydd, arwyddion ac yn y blaen. Yn ogystal, arolygwyd sut mae

sefydliadau'n cadw golwg ar eu perfformiad eu hunain ac yn cofnodi hynny. Cwblhawyd astudiaethau thematig er mwyn deall sut mae sefydliadau'n cydymffurfio â safonau sy'n delio â chontractau, grantiau, polisi a gweinyddu mewnol.

Cynhaliwyd 14 grŵp ymgysylltu gyda gwahanol garfannau o siaradwyr Cymraeg er mwyn rhoi cyfle i bobl fynegi barn am ansawdd a phrofiadau o wasanaethau Cymraeg. Aed ati i gyrraedd trawstoriad eang o gymdeithas. Cynhaliwyd pedair sesiwn 'cysgodi defnyddwyr' hefyd, sef edrych ar ymateb pobl i wahanol senarios er mwyn gweld pa ffactorau sy'n effeithio ar ymddygiad a phrofiadau wrth ddefnyddio gwasanaethau. Yn ogystal, fe holwyd sampl o 500 o siaradwyr Cymraeg am eu barn a phrofiadau o wasanaethau Cymraeg drwy Arolwg Omnibws.

Caiff canlyniadau'r gwaith profi, yr astudiaethau ac ymateb y grwpiau ymgysylltu eu cyhoeddi yn ystod haf 2018.

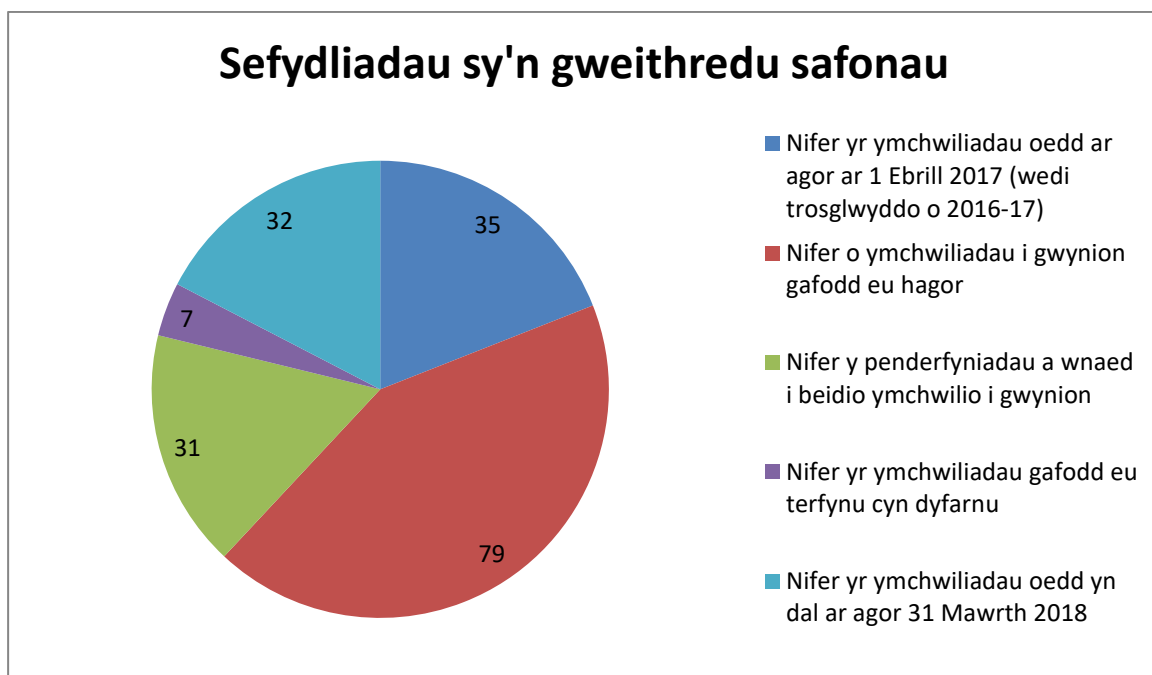
Uchafbwyntiau eraill

- Mynd ati i baratoi darn o gyngor i gefnogi gweithrediad strategaethau hybu'r Gymraeg yr awdurdodau lleol a'r awdurdodau parciau cenedlaethol.
- Casglu a chyhoeddi enghreifftiau o arferion llwyddiannus gan sefydliadau wrth weithredu safonau. Mae 6 astudiaeth achos bellach wedi eu cyhoeddi ar wefan y Comisiynydd, a'r rhai diweddaraf yn ymwneud â hybu gwasanaethau a gwella prosesau recriwtio er mwyn denu siaradwyr Cymraeg.
- Parhau gyda'r gwaith o gynnal awdit o'r anawsterau sy'n wynebu sefydliadau wrth gofnodi a rhannu dewis iaith yn fewnol ac yn allanol, gyda'r bwriad o sefydlu grŵp i ddod o hyd i ddatrysiadau.
- Dechrau ar brosiect sy'n edrych ar beth yw hawliau carcharorion i ddefnyddio'r Gymraeg a chanfod i ba raddau mae'r hawliau hynny'n cael eu gweithredu. Fel rhan o'r gwaith, cyfwelwyd â charcharorion i ganfod beth yw realiti eu profiad nhw. Cyflwynwyd tystiolaeth lafar ac ysgrifenedig i ymchwiliad y Pwyllgor Dethol Materion Cymreig yn rhoi argraffiadau cynnar o'r sefyllfa. Bydd yr arolwg yn parhau drwy gynnal cyfweiliadau â sefydliadau sy'n gysylltiedig â charchardai, a bwriedir cyhoeddi adroddiad yn hydref 2018.

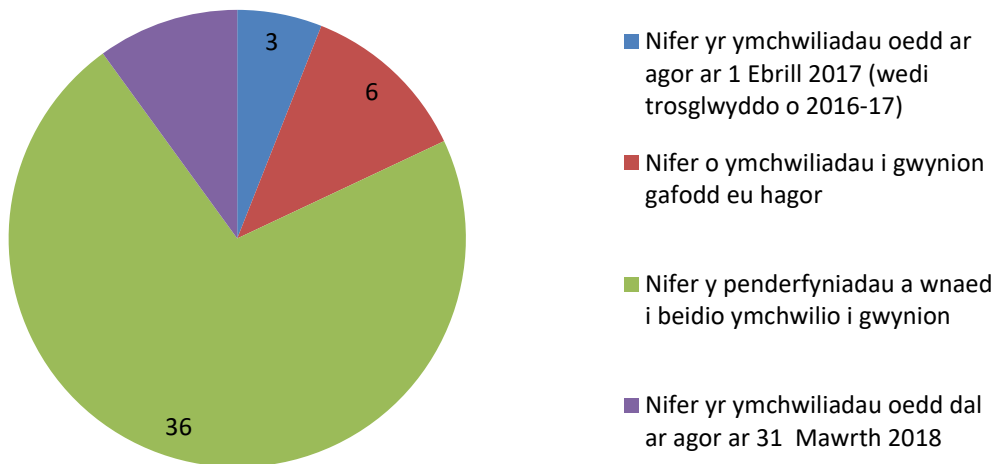
Gorfodi dyletswyddau

Cyfanswm o 153 cwyn ddilys wedi eu derbyn - 110 cwyn ddilys am safonau'r Gymraeg a 43 cwyn ddilys am Gynlluniau Iaith Gymraeg	Agor 79 ymchwiliad	Dyfarnu ar 58 ymchwiliad
Rhoi cyngor i ddau gwmni preifat am ryddid unigolion yng Nghymru i ddefnyddio'r Gymraeg	Roedd 23% o'r cwynion dilys ynglŷn â 'gohebiaeth'	Roedd 13% o'r cwynion dilys ynglŷn â 'gwasanaethau ffôn'

Statws Ymchwiliadau

Sefydliadau sy'n gweithredu cynlluniau iaith

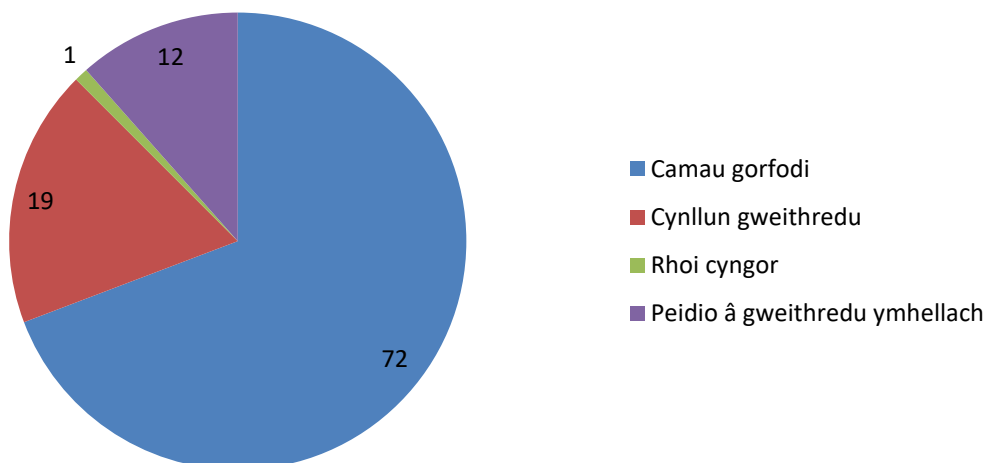
Ni chafodd unrhyw ymchwiliadau eu terfynu cyn dyfarnu.

Defnyddio pwerau gorfodi

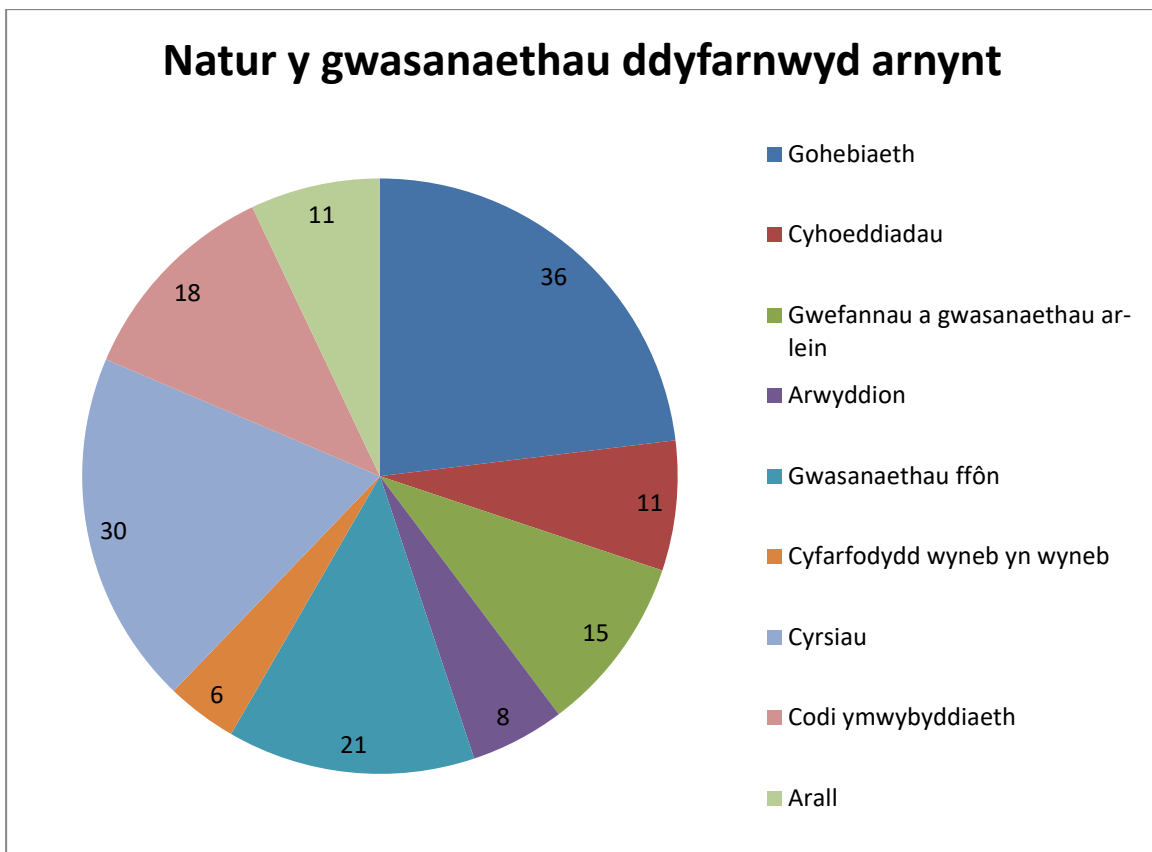
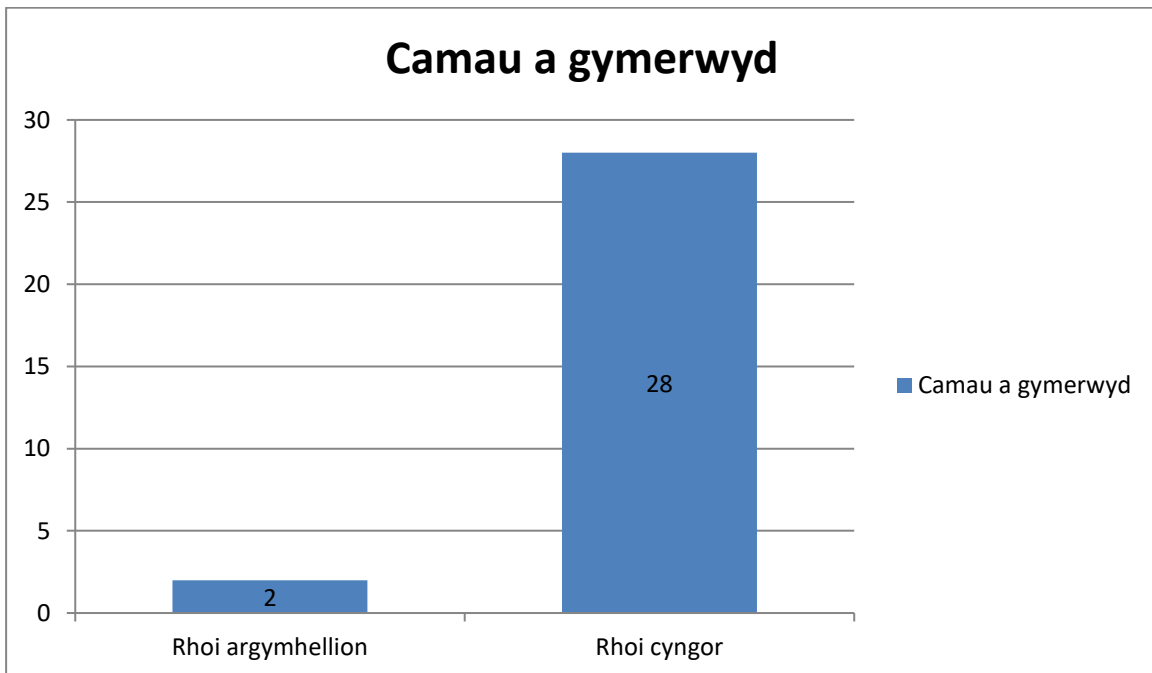
Yn ystod 2017-18, dyfarnodd y Comisiynydd ar 58 ymchwiliad. Ambell waith bydd y Comisiynydd yn ymchwilio i fwy nag un safon o fewn ymchwiliad, ac yn ystod y flwyddyn gwnaed 156 dyfarniad mewn perthynas â'r safonau a ymchwiliwyd.

O'r safonau y dyfarnwyd y bu methiant, dyma'r camau a gymrodd y Comisiynydd:

Camau gorfodi

O'r safonau y dyfarnwyd nad oedd methiant, dyma'r camau a gymerwyd y Comisiynydd:

* Noder hefyd, o'r 43 cwyn a dderbyniwyd am weithrediad sefydliadau â chynlluniau iaith Gymraeg, bod natur y gwasanaeth y cwynwyd amdano yn gyffredinol debyg i'r uchod.

Ymchwiliadau a agorwyd

Gall y Comisiynydd gynnal ymchwiliad yn dilyn derbyn cwyn neu gall benderfynu cynnal ymchwiliad os oes tystiolaeth sy'n creu amheuaeth nad yw sefydliad yn cydymffurfio â safon.

Nod y Comisiynydd yw gwella argaeledd ac ansawdd gwasanaethau Cymraeg, a dyma ddwy enghraifft o sut arweiniodd ymchwiliadau at wella gwasanaethau Cymraeg.

Gwersi nofio

- Cynnal ymchwiliad i gydymffurfiaeth 17 cyngor â'r ddyletswydd i ddarparu gwersi nofio drwy gyfrwng y Gymraeg.
- Dyfarnu bod methiant i gydymffurfio â'r safonau perthnasol
- Ei gwneud hi'n ofynnol i'r cyngorau baratoi cynlluniau gweithredu er mwyn atal y methiant rhag parhau neu gael ei ailadrodd
- Swyddogion y Comisiynydd yn cwrdd â rheolwyr hamdden a swyddogion iaith y cyngorau a Nofio Cymru i'w helpu i gydymffurfio yn y dyfodol
- Cymeradwyo pob un o'r cynlluniau gweithredu
- Mae cyngorau sir nawr yn cymryd camau i gynyddu argaeledd gwersi nofio Cymraeg ac yn cynyddu'r gwaith o'u hybu a'u hyrwyddo.

Peiriannau hunanwasanaeth

- Cynnal ymchwiliad a dyfarnu bod sefydliadau'n methu â chydymffurfio â'u dyletswydd i beidio â thrin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg ar beiriannau hunanwasanaeth
- Rhai sefydliadau heb sylweddoli bod gosod Saesneg fel iaith ddiodyn ar beiriant, gyda dewis i newid iaith i'r Gymraeg, yn trin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg.
- Gosod camau gorfodi ar sefydliadau
- Erbyn hyn, maent wedi cymryd camau er mwyn newid iaith ddiodyn eu peiriannau hunanwasanaeth i'r Gymraeg neu gynnig dewis iaith clir wrth ddechrau defnyddio'r peiriant.

Rhyddid i ddefnyddio'r Gymraeg

Ni dderbyniwyd ceisiadau swyddogol i gynnal ymchwiliad i achosion o ymyrraeth â rhyddid i ddefnyddio'r Gymraeg, hynny yw ceisiadau gan rywun a effeithiwyd yn uniongyrchol arno gan yr ymyrraeth; ond fe ystyriwyd dau achos sy'n berthnasol i'r mater yma:

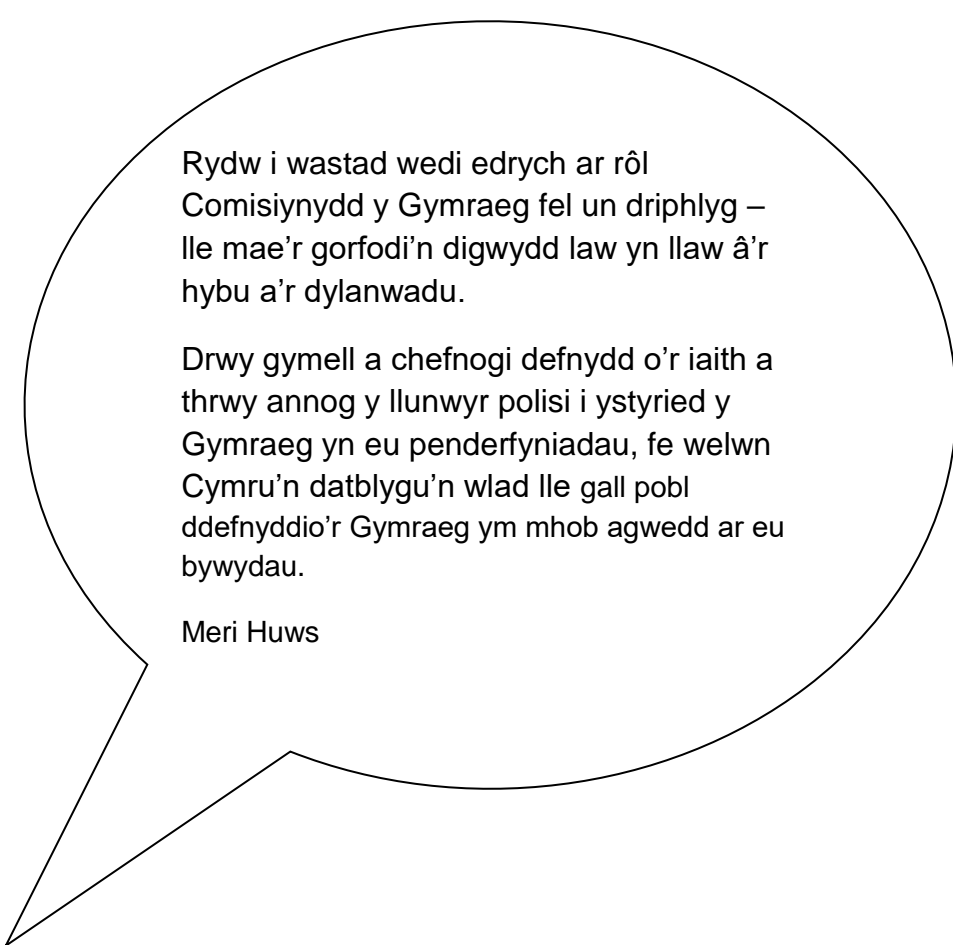
Roedd un achos yn ymwneud â phryderon fod cangen o siop gadwyn wedi rhoi cyfarwyddyd i'w staff i siarad Saesneg yn y gwaith, gan gynnwys mewn sgysiau personol. Roedd y llall yn ymwneud â honiadau fod rheolwr cwmni cynnal a chadw awyrennau wedi rhoi cyfarwyddyd i staff beidio â siarad Cymraeg ym mhresenoldeb aelodau staff di-Gymraeg.

Yn y ddau achos, rhoddwyd cyngor i'r cwmnïau yn eu hatgoffa o'r cymalau perthnasol yn Mesur y Gymraeg a'r Ddeddf Hawliau Dynol, a gofyn iddynt gymryd camau i sicrhau bod eu staff yn ymwybodol y cânt ddefnyddio'r Gymraeg yn y gwaith.

Ers 2012, mae'r Comisiynydd wedi derbyn 27 cais sy'n berthnasol i ymyrraeth â'r rhyddid i ddefnyddio'r Gymraeg. O'r rhain, mae wedi cynnal 4 ymchwiliad. Y prif reswm pam na all gynnal ymchwiliad i nifer uwch o geisiadau yw nad ydynt yn cwrdd â gofynion y Mesur, fel arfer golyga hyn fod y cais wedi dod gan rywun na effeithiwyd arno'n uniongyrchol.

Hybu'r Gymraeg

Mae gosod, gweithredu a gorfodi safonau oll yn ffyrdd o hybu'r iaith – drwy gynyddu defnydd ohoni a thrwy greu galw am weithlu sy'n gallu darparu gwasanaethau yn y Gymraeg. Yn yr adran yma, canolbwyntir ar weithgareddau eraill lle mae'r Comisiynydd yn hybu defnydd o'r Gymraeg: gyda busnesau a sefydliadau trydydd sector, drwy ddylanwadu ar yr ystyriaeth o'r Gymraeg mewn penderfyniadau polisi, drwy gydlynu a datblygu isadeiledd yr iaith a thrwy weithgareddau cyfathrebu.

Rydw i wastad wedi edrych ar rôl Comisiynydd y Gymraeg fel un driphlyg – lle mae'r gorfodi'n digwydd law yn llaw â'r hybu a'r dylanwadu.

Drwy gymell a chefnogi defnydd o'r iaith a thrwy annog y llunwyr polisi i ystyried y Gymraeg yn eu penderfyniadau, fe welwn Cymru'n datblygu'n wlad lle gall pobl ddefnyddio'r Gymraeg ym mhob agwedd ar eu bywydau.

Meri Huws

Hybu defnydd o'r Gymraeg gyda busnesau a sefydliadau trydydd sector

Ffeithiau allweddol

Lansio modiwl i hybu defnydd o'r iaith wrth hyfforddi chwaraeon	198 o fusnesau ac elusennau wedi defnyddio'r teclyn hunanasesu er mwyn cynllunio i ddefnyddio mwy ar y Gymraeg	Cynnal hyfforddiant ar gyflwyno'r Gymraeg i 73 cynrychiolydd o 60 sefydliad
O'r rhai wnaeth fynychu'r sesiynau hyfforddiant roedd 91% yn dweud eu bod yn deall mwy am sefyllfa'r Gymraeg ar ôl bod. Roedd 100% yn dweud bod y sesiynau hyfforddiant yn dda neu'n dda iawn	Cyhoeddi canllaw defnyddio'r Gymraeg ar gyfryngau cymdeithasol	Cyhoeddi canllaw ystyried y Gymraeg mewn ceisiadau contract a grant
Sefydlu cylchlythyr chwarterol i fusnesau ac elusennau gyda newyddion a gwybodaeth fuddiol	Dros 74,000 o argraffiadau i ymgyrch hyrwyddo'r modiwl chwaraeon ar Twitter	122 o fusnesau ac elusennau'n defnyddio'r gwasanaeth prawfddarllen am ddim

Modiwl chwaraeon

Cydweithiodd y Comisiynydd gyda Chwaraeon Cymru i ddatblygu modiwl ar-lein i annog arweinwyr chwaraeon cymunedol i ddefnyddio gymaint o Gymraeg ag y gallant ar y meysydd chwarae.

Bydd y modiwl yn cael ei ddefnyddio gan wahanol gymdeithasau a champau, ac mae Undeb Rygbi Cymru, Criced Cymru, y Gweilch yn y Gymuned ac Ymddiriedolaeth Cymdeithas Bêl-droed Cymru eisoes wedi ymrwymo i ddefnyddio'r modiwl yn eu rhaglenni hyfforddi.

Cafodd y fenter ei chefnogi gan y chwaraewyr rygbi cenedlaethol Rhys Patchell a Ken Owens a hyfforddwr blaenwyr Cymru Robin McBryde, yn ogystal â'r comediwr o Gaerdydd Mike Bubbins. Cafodd y modiwl ei lansio yng nghwmni Mike Bubbins ac aelodau Clwb Rygbi Cymru Caerdydd dan 8 a'r Gweinidog Diwylliant, Twristiaeth a Chwaraeon yn adeilad Chwaraeon Cymru. Gellir dod o hyd i'r modiwl ar wefan atebionclwb.cymru.

Roedd ystadegau Twitter y cyfrif @Hybu_Cymraeg, sef cyfrif ar gyfer gwaith y Comisiynydd gyda busnesau a sefydliadau trydydd sector, yn dangos dros 28,000 o

argraffiadau i'r trydariadau am y modiwl chwaraeon, mewn cymhariaeth â'r cyfartaledd o 2,500 o argraffiadau a geir yn arferol.

Uchafbwyntiau eraill

- Cynnal dau gyfarfod o'r fforwm bancio a chymdeithasau adeiladu. Roedd uwch reolwyr o saith o'r prif sefydliadau yn bresennol yn y cyfarfodydd. Yn ogystal â rhoi cyfle i'r sefydliadau rannu arferion da a thrafod heriau, cafwyd cyflwyniadau gan y Ganolfan Dysgu Cymraeg Genedlaethol, RWG Mobile a Gweinidog y Gymraeg a Dysgu Gydol Oes.
- Cyflwynwyd canfyddiadau ymchwil am werth y Gymraeg i gyfarfod o'r fforwm archfarchnadoedd, mewn cyfarfod a drefnwyd ar y cyd â Chonsortium Manwerthu Cymru.
- 198 o fusnesau ac elusennau wedi defnyddio'r holiadur ar lein i asesu eu darpariaeth drwy gyfrwng y Gymraeg er mwyn cynllunio i greu mwy o wasanaethau. Roedd y rhain yn cynnwys 80 busnes neu elusen ficro (hyd at 10 aelod staff neu wirfoddolwyr); 63 busnes neu elusen ganolig (hyd at 50 aelod o staff neu wirfoddolwyr); 55 busnes neu elusen fawr (dros 50 o staff neu wirfoddolwyr).
- Cynnal 8 sesiwn hyfforddiant ar ddefnyddio'r Gymraeg i dros 70 o unigolion yn cynrychioli 60 sefydliad. Cafodd y rhain eu trefnu drwy weithio mewn partneriaeth â Chyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru, y Gronfa Loteri Fawr a Chyngor Celfyddydau Cymru.
- Cyhoeddi canllawiau ar ddefnyddio'r Gymraeg ar gyfryngau cymdeithasol ac wrth ymgeisio am gontractau a grantiau.
- Sefydlu cylchlythyr chwarterol i fusnesau a sefydliadau trydydd sector er mwyn rhannu gwybodaeth am ymchwil, arferion llwyddiannus a'r cyngor a'r gefnogaeth ymarferol sydd ar gael.
- 122 o fusnesau ac elusennau wedi defnyddio'r gwasanaeth prawfddarllen. Cynigir lwfans o 1,000 o eiriau i'w prawfddarllen am ddim i fusnesau ac elusennau. Roedd y testun yn cynnwys arwyddion, bwydlenni, testun gwefan, posterï a llenyddiaeth hyrwyddo.

Dylanwadu ar yr ystyriaeth a roddir i'r Gymraeg mewn datblygiadau polisi

Ffeithiau allweddol

Cyhoeddi nodyn briffio ac argymhellion am ddatblygu defnydd o'r Gymraeg mewn gofal plant ac addysg Blynyddoedd cynnar	Cyhoeddi nodyn briffio ac argymhellion am gynyddu nifer y prentisiaethau cyfrwng Cymraeg neu ddwyieithog	Cyflwyno tystiolaeth lafar i bwyllgorau'r Cynulliad a San Steffan ar 2 achlysur	Cyflwyno tystiolaeth i ymchwiliadau ac ymgynghoriadau ar 33 achlysur
135 o gyfeiriadau at waith y Comisiynydd yng nghyfarfod llawn y Cynulliad Cenedlaethol	54 o gyfeiriadau at waith y Comisiynydd mewn cyfarfodydd pwyllgor yn y Cynulliad	38 o adroddiadau pwyllgorau'r Cynulliad yn cyfeirio at dystiolaeth ac argymhellion y Comisiynydd	16 o gyfarfodydd gyda Gweinidogion Llywodraeth Cymru a'r DU ac Aelodau Cynulliad

Mae'r Pwyllgor wedi ystyried barn y Comisiynydd nad yw elfennau penodol o'r Bil yn adlewyrchu ei uchelgais a'r her i'r Gymraeg. Mae'r Pwyllgor yn cytuno â chais y Comisiynydd am ychwanegu unfed nod craidd ar ddeg ar gyfer y Bil er mwyn sicrhau bod gwasanaethau ADY dwyieithog yn cael eu darparu" (Adroddiad ar y Bil Anghenion Dysgu Ychwanegol a'r Tribiwnlys Addysg (Cymru), Y Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg).

Mae'r Pwyllgor yn rhannu pryderon y Comisiynydd laith a'r Gweinidog fod gormod o awdurdodau lleol wedi bod yn segur o ran ysgogi ac asesu galw am y cynnydd mewn darpariaeth cyfrwng Cymraeg" (Gwireddu'r Uchelgais: Ymchwiliad i Strategaeth Gymraeg newydd Llywodraeth Cymru, Y Pwyllgor Diwylliant, y

Nodiadau briffio

Un o ganfyddiadau Adroddiad Pum Mlynedd ar Sefyllfa'r Gymraeg a gyhoeddwyd gan y Comisiynydd ym mis Awst 2016 oedd mai yn yr ysgol y mae pedwar allan o bob pum plentyn bellach yn dysgu'r iaith. Mae addysg, felly, yn rhan hollbwysig o'r jig-so i gyrraedd y miliwn o siaradwyr.

O edrych ar y sector addysg, fe ddaeth hi'n amlwg fod sawl dolen wan yn y llwybr addysgol ar hyn o bryd, sy'n golygu nad yw'r gyfundrefn addysg yn cynhyrchu gymaint o siaradwyr Cymraeg ag y gallai, a bod colli cyfleoedd yn digwydd. Roedd hyn yn arbennig o wir ym maes gofal plant a'r blynyddoedd cynnar ac mewn rhaglenni prentisiaethau i fyfyrwyr ôl-16. Blaenoriaethwyd y meysydd hyn, felly, a chyhoeddwyd dau nodyn briffio cynhwysfawr yn cyflwyno ffeithiau ac yn rhoi argymhellion ar gyfer datblygu.

Gofal plant a'r blynyddoedd cynnar

- Mae'r ffigyrau'n dangos fod rhwng 80 a 85% o'r plant sy'n cael eu cyflwyno i'r Gymraeg yn y cyfnod hwn yn trosglwyddo i addysg gynradd cyfrwng Cymraeg.
- Serch hynny, Saesneg yw prif iaith 77% o ddarparwyr gofal plant yng Nghymru ar hyn o bryd.
- Argymhellwyd bod y Llywodraeth yn ystyried y Gymraeg wrth gynllunio, ariannu a gweithredu cynlluniau gofal plant ac addysg blynyddoedd cynnar yn y dyfodol.

Prentisiaethau

- Fel y mae'r safonau'n dod i rym a nifer cynyddol o fusnesau a sefydliadau eraill yn troi at gynyddu eu defnydd o'r iaith, mae yna alw cynyddol am weithlu sy'n medru'r Gymraeg.
- Er hyn, dim ond 0.3% o holl raglenni prentisiaeth yng Nghymru sy'n rhai cyfrwng Cymraeg, a 3% yn ddwyieithog.
- Mae hon yn sefyllfa sydd wedi aros yn ei hunfan ers 2011-12.
- Yn ei nodyn briffio, argymhellodd y Comisiynydd y dylai Llywodraeth Cymru osod targed ar gyfer cynyddu'r prentisiaethau cyfrwng Cymraeg.

Uchafbwyntiau eraill

- Cyflwyno tystiolaeth lafar ac ysgrifenedig i 33 o ymgynghoriadau ac ymchwiliadau er mwyn sicrhau ystyriaeth i'r Gymraeg. Roedd y rhain yn cynnwys pynciau fel gofal iechyd, Brexit, diwygio trefniadau etholiadau lleol, darlledu a'r economi ymysg eraill.
- Ymateb i Bapur Gwyn Bil y Gymraeg, gan dynnu sylw'n benodol at bwysigrwydd cynnal y momentwm a enillwyd yn ystod y blynyddoedd diwethaf a'r angen i beidio â gwanhau hawliau i ddefnyddio'r Gymraeg mewn unrhyw fodd.
- Cyflwyno tystiolaeth i ymchwiliad Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg y Cynulliad i wella iechyd emosiynol ac iechyd meddwl plant a phobl ifanc yng Nghymru. Nododd y Pwyllgor ei fod yn cytuno â sylwadau'r Comisiynydd ar y Rhaglen Law yn Llaw dros Blant a Phobl Ifanc ac argymhellodd bod Llywodraeth Cymru yn sicrhau bod y Rhaglen Law yn Llaw dros Blant a Phobl Ifanc yn gwneud darn penodol a chynhwysfawr o waith ar y gwasanaethau iechyd emosiynol ac iechyd meddwl sydd ar gael yn Gymraeg. Yn ei ymateb i'r adroddiad cytunodd y Llywodraeth â'r argymhelliad hwn.
- Cyhoeddi papur safbwynt ar sefyllfa S4C gan nodi pwysigrwydd y sianel wrth greu siaradwyr Cymraeg a chynyddu'r defnydd o'r iaith.
- Cydweithio â'r Gymdeithas Alzheimer's i gasglu profiadau cleifion o ofal dementia yn y Gymraeg. Bydd yr wybodaeth yn sail i argymhellion ar sut i gynllunio'r gwasanaethau'n well yn y dyfodol.
- Cyfrannu at adroddiad Bwrdd Uchelgais Gogledd Cymru gan dynnu sylw at bwysigrwydd sicrhau fod gan y gweithlu'r sgiliau angenrheidiol i weithio drwy gyfrwng y Gymraeg.
- Cydweithio â Chomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol i gynghori Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus ar sut i ystyried y Gymraeg yn eu cynlluniau llesiant lleol.
- Tynnu sylw'r Awdurdod Rheoleiddio Cyfreithwyr, y Cwnsler Cyffredinol a Chymdeithas y Gyfraith at bryderon na ellir sefyll arholiad i gymhwyso fel cyfreithiwr drwy gyfrwng y Gymraeg. Mewn ymateb, mae'r Awdurdod Rheoleiddio wedi cadarnhau y bydd yn cyfeirio at bwysigrwydd sgiliau ac addysg gyfreithiol yn Gymraeg mewn rheoliadau yn y dyfodol.

Datblygu isadeiledd y Gymraeg

Ffeithiau allweddol

100% o awdurdodau lleol Cymru wedi derbyn argymhellion ar enwau lleoedd safonol erbyn hyn	665 o enwau newydd wedi eu hychwanegu i'r gronfa enwau lleoedd eleni	Aelod cyswllt o Grŵp Llywio Enwau Lleoedd Hanesyddol Cymru
Dros 2.2m chwiliad yn Geiriadur yn Academi Ar-lein		

Enwau lleoedd

Mae enwau lleoedd yn rhan hanfodol o'n hanes a'n hunaniaeth; maent yn datgelu rhywbeth am y lle ac am ein hanes fel pobl. Gall diffyg dealltwriaeth neu ddiffyg parch at enwau Cymraeg fod yn tu hwnt o niweidiol i statws yr iaith.

Mae'r Comisiynydd wedi cynnull Panel Safoni Enwau Lleoedd i gynnig cyngor arbenigol ac argymhellion annibynnol yn y maes hwn. Wrth lunio'i argymhellion mae'r panel yn ystyried ystyr, hanes a tharddiad yr enwau lleoedd ynghyd â'r defnydd a wneir ohonynt. Bydd hefyd yn defnyddio canllawiau safoni penodol.

Cynhaliwyd tri chyfarfod o'r panel yn ystod y flwyddyn a chwblhawyd tri phrosiect i safoni enwau pentrefi a threfi yng Nghymru.

Bellach mae'r panel wedi cyflwyno argymhellion ar enwau lleoedd i bob awdurdod lleol yng Nghymru.

Bu gwaith yn mynd rhagddo i ddatblygu cronfa genedlaethol o enwau lleoedd. Y bwriad yw cyhoeddi'r gronfa ar-lein fel y gall unrhyw un chwilio am ffurfiau safonol enwau lleoedd yng Nghymru yn ystod haf 2018.

Uchafbwyntiau eraill

- Rhoi argymhellion a nodiadau esboniadol manwl i Gomisiwn Ffiniau a Democratiaeth Leol Cymru am ffurfiau safonol enwau wardiau mewn chwe awdurdod lleol wrth iddynt gynnal rhaglen o arolygon etholiadol.
- Aelod cyswllt o Grŵp Llywio Enwau Lleoedd Hanesyddol Cymru sy'n cynghori'r Comisiwn Henebion wrth iddynt gynnal y Rhestr o Enwau Lleoedd Hanesyddol ar ran Llywodraeth Cymru.

- Diwygio'r canllaw cyfieithu er mwyn sicrhau ei fod yn adlewyrchu gofynion newydd y safonau a cheisio annog sefydliadau i wneud defnydd cyfrifol ond arloesol o dechnoleg. Bydd y canllaw diwygiedig yn cael ei gyhoeddi yn ystod y cyfnod adrodd nesaf ond rhoddwyd rhagflas o'i gynnwys mewn cynhadledd genedlaethol a drefnwyd gan y cwrs astudiaethau cyfieithu yn Aberystwyth.
- Yn rhan o'r gwaith o sicrhau bod y Gymraeg yn cael ei datblygu mewn meysydd o flaenoriaeth, mae'r Comisiynydd yn aelod o Fwrdd Technoleg Llywodraeth Cymru, Consortiwm Astudiaethau Cyfieithu'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol a Grŵp Llywio'r Prosiect Ymchwil Adfywio.
- Y Comisiynydd sy'n gyfrifol am gynnal *Geiriadur yr Academi* Ar-lein. Yn ystod y flwyddyn , profodd i fod yn adnodd gwerthfawr, gyda dros 2.25m o chwiliadau am eiriau ynddo.

Cyfathrebu

Ffeithiau allweddol

Ymgyrch farchnata 'Mae gen i hawl' yn tynnu sylw at hawliau newydd myfyrwyr i ddefnyddio'r Gymraeg	Dosbarthu 35,842 o fathodynau a 30,521 o gortynnau gwddf laith Gwaith	5,430 o ddilynwyr ar Twitter 1.3m o argraffiadau i drydariadau	233 o gyfeiriadau at y Comisiynydd yn y wasg brint neu ar-lein
77 o ddatganiadau a chyfweliadau i'r wasg a'r cyfryngau	Stondinau yn Eisteddfod yr Urdd a'r Eisteddfod Genedlaethol	Cadeirio a chynnal ysgrifenyddiaeth Cymdeithas Ryngwladol y Comisiynwyr laith	Cynnal Cynhadledd Flynyddol Cymdeithas Ryngwladol y Comisiynwyr laith yng Nghaerdydd

Ymgyrch farchnata 'Mae Gen i Hawl'

Ar 1 Ebrill 2018 fe ddaeth safonau'r Gymraeg yn weithredol i golegau a phrifysgolion Cymru, a thrwy hynny sefydlwyd hawliau i fyfyrwyr ddefnyddio'r iaith wrth ymwneud â nhw. Er mwyn tynnu sylw at yr hawliau newydd, cynhaliwyd ymgyrch farchnata wedi ei thargedu'n benodol at fyfyrwyr yn cyflwyno gwybodaeth am ba wasanaethau allant eu disgwyl yn Gymraeg o hyn ymlaen. Wrth baratoi'r ymgyrch, fe fu cydweithio agos rhwng Tîm Cyfathrebu'r Comisiynydd a swyddogion o fewn y colegau a'r prifysgolion, y Coleg Cymraeg Cenedlaethol, Colegau Cymru, a swyddogion undeb myfyrwyr. Cynhaliwyd sesiynau trafod syniadau gyda grwpiau o fyfyrwyr mewn gwahanol golegau.

Cafodd yr ymgyrch ei lansio yn nawns yr Eisteddfod Ryng-golegol a gynhaliwyd ar gampws Llanbedr Pont Steffan Prifysgol Cymru y Drindod Dewi Sant ym mis Mawrth 2018.

Bydd yr ymgyrch yn parhau yn 2018-19 er mwyn tynnu sylw to newydd o fyfyrwyr at eu hawliau.

Gwaith Rhyngwladol

Bu Meri Huws yn Gadeirydd ar Gymdeithas Ryngwladol y Comisiynwyr er 2016. Prif nod y Gymdeithas yw cefnogi a hyrwyddo hawliau, cydraddoldeb ac amrywiaeth

ieithyddol ledled y byd a chefnogi comisiynwyr iaith fel eu bod yn gallu gweithio gan gadw at y safonau proffesiynol uchaf.

Croesawyd aelodau'r Gymdeithas i Gymru am y tro cyntaf ym mis Mai 2017 ar gyfer eu cynhadledd flynyddol. Lanswyd yr ymweliad mewn digwyddiad i ddathlu hanner canmlwyddiant Deddf yr Iaith Gymraeg, gydag anerchiadau gan y Prif Weinidog, Carwyn Jones AC, Llywydd y Cynulliad, Elin Jones AC a'r Gwir Anrhydeddus Syr David Lloyd Jones, Arglwydd Ustus Apêl.

Thema'r gynhadledd oedd 'Iaith Gwaith: Pwysigrwydd technoleg a chynllunio strategol i'r gweithle dwyieithog' a chafwyd cyfraniadau bywiog gan siaradwyr rhyngwladol yn ogystal â siaradwyr o Gymru. Mae pob un o'r anerchiadau wedi eu ffilmio a cheir dolenni hwylus atynt ar wefan y Comisiynydd.

Mae'r Comisiynydd hefyd wedi bod yn gyfrifol am ysgrifenyddiaeth y Gymdeithas er 2015. Yn ogystal â chyfarfodydd chwarterol yr aelodau cynhaliwyd rhaglen o weminarau er mwyn hyfforddi a rhannu gwybodaeth ymhlith swyddogion.

Uchafbwyntiau eraill

- Stodin yn Eisteddfod yr Urdd a'r Eisteddfod Genedlaethol.
- Trefnu digwyddiad ar y cyd â Cholegau Cymru yn Eisteddfod yr Urdd yn galw am fuddsoddi a chynllunio strategol i gynyddu'r ddarpariaeth Gymraeg mewn addysg ôl-16.
- Arwain trafodaeth yn y Sioe Fawr am gyfraniad y gymuned amaethyddol i'r iaith Gymraeg; yr angen am strategaeth ar gyfer denu pobl ifanc i mewn i'r diwydiant amaeth a chynyddu'r niferoedd sy'n dilyn cyrsiau amaethyddol drwy gyfrwng y Gymraeg.
- Cynnal trafodaeth banel am y defnydd o'r Gymraeg ym myd y gyfraith yn yr Eisteddfod Genedlaethol, yng nghwmni'r Barnwyr Nicolas Parri a Hywel James a'r Athro Elwen Evans QC.
- Arwain trafodaeth banel yn yr Eisteddfod Genedlaethol am bwysigrwydd cael mwy o siaradwyr Cymraeg i weithio yn y maes iechyd meddwl.
- Ailstrwythuro'r wefan er mwyn ei gwneud yn fwy hygyrch i ddefnyddwyr.

Rheoli a gweithredu

Mae'r Comisiynydd yn rhoi pwyslais ar weithredu'n effeithiol ac effeithlon.

Yn yr adran hon, ceir sylwebaeth am berfformiad ariannol y sefydliad, materion cydraddoldeb, materion amgylcheddol, materion staff, rhyddid gwybodaeth a chwynion yn erbyn y sefydliad.

Sylwebaeth ar berfformiad ariannol

Corfforaeth undyn yw Comisiynydd y Gymraeg a ariennir gan Weinidogion Cymru. Y cyllid a ddyrannwyd gan Weinidogion Cymru ar gyfer y flwyddyn 1 Ebrill 2017 hyd 31 Mawrth 2018 oedd £3,051,000 (2016-17: £3,051,000). Y gwariant net ar ôl llog yn ystod y flwyddyn oedd £3,249,000 (2016-17: £3,055,000), a'r gwariant ar gyfalaf oedd £35,000 (2016-17: £18,000). Ar 31 Mawrth 2018 roedd £501,000 yn y gronfa gyffredinol (31 Mawrth 2017: £699,000).

	2016-17 Alldro £000	2017-18 Alldro £000	2017-18 ¹ Cyllideb £000	2018-19 ² Cyllideb £000
Costau swyddogion	2,112	2,169	2,385	2,231
Gweinyddu				
Llety : Rhent	119	120	120	125
Llety : costau eraill	172	141	142	165
Dadfeiliadau swyddfa	6	20	-	-
Teithio a chynhaliaeth	68	84	74	75
Hyfforddiant a recriwtio	33	37	35	27
Cyfreithiol a phroffesiynol	114	205	144	127
Technoleg gwybodaeth	141	134	143	139
Cyfathrebu	32	37	37	40
Archwilwyr allanol	15	15	15	15
Gweinyddu arall	48	53	49	48
	748	846	759	761
Rhaglenni	221	261	289	141
Cyfalaf a dibrisiant	44	36	50	47
Gwariant Net	3,125	3,312	3,483	3,180
Incwm	(69)	(63)	(63)	(47)
Llog a dderbyniwyd	(1)	-	-	-
Gwariant net ar ôl llog	3,055	3,249	3,420	3,133

¹ Cyllideb fewnol diwygiedig cytunwyd gan y Tîm Rheoli ym mis Mehefin 2017

² Cyllideb fewnol derfynol cytunwyd gan y Tîm Rheoli ym mis Mehefin 2018

Sylwadau ar yr Amcangyfrif, y gyllideb a'r alldro yn y cyfnod

Fel Swyddog Cyfrifyddu mae'n ofynnol i mi, yn unol â Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, i gyflwyno amcangyfrif o wariant i Weinidogion Cymru. Yn dilyn nifer o flynyddoedd lle derbyniwyd toriadau olynol i'r gyllideb, ar 03/10/2017 cyflwynwyd Amcangyfrif 2018-19 am £3.239m yn adlewyrchu'r adnoddau ariannol sydd eu hangen er mwyn i'r sefydliad weithredu ei strategaeth a'i gynllun gweithredu ac i gyflawni ei swyddogaethau a'i dyletswyddau. Yn dilyn cymeradwyo cyllideb Llywodraeth Cymru gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru dyrannwyd cyllideb o £ 3.051m ar gyfer 2018-19.

Yng nghyd-destun dyrannu cyllideb ar yr un lefel â 2016-17, rhagolwg mewnol ar gyfer alldro'r flwyddyn ariannol 2016-17 ac o ganlyniad lefel y cronfeydd cyffredinol wrth gefn, lluniwyd cyllideb fanwl ar gyfer 2017-18 cyn ddechrau'r flwyddyn ariannol ac fe'i diwygiwyd ar ddiwedd mis Mehefin 2017.

Mae'r gyllideb diwygiedig y cytunwyd arni ar gyfer 2017-18 yn rhagweld gorwariant o £369,000 ar gyfer y flwyddyn ariannol. Mae'r gorwariant a gynlluniwyd yn gam ystyrion sy'n gwneud defnydd pwrpasol o'r cronfeydd wrth gefn dros y tymor canolig. Mae'r cynllun hwn yn mynd i'r afael â'r bylchau yn y strwythur sefydliadol a ddigwyddodd yn 2016-17, drwy flaenoriaethu adnoddau ar staff i sicrhau bod y strwythur yn cael yr adnoddau llawn. Mae hyn yn allweddol i alluogi'r sefydliad i gyflawni ei strategaeth ac i gyflawni ei ddyletswyddau. Hefyd mae cyllideb addas wedi ei neilltuo ar gyfer cyflawni rhaglenni pwrpasol.

Rhagwelir bydd y cynlluniau hyn yn gwneud defnydd o'r cronfeydd wrth gefn dros y tymor canolig, gan gynllunio bod lefel y cronfeydd yn gyson ag egwyddor y Comisiynydd ei bod yn ddarbodus cadw cronfa wrth gefn o tua £150,000, sy'n hafal â 5% o wariant, ar gyfer gwariant annisgwyl yn ogystal â £100,000 ar gyfer costau cyfreithiol at bwrrpas amddiffyn neu gefnogi achosion yn y llysoedd neu'r Tribiwnlys.

Costau swyddogion

Roedd costau cyflogaeth ar gyfer y flwyddyn ariannol 2017-18 ychydig yn uwch na gwir gostau 2016-17 ac yn sylweddol llai na'r gyllideb ar gyfer y flwyddyn. Y prif resymau dros yr arbedion yn erbyn y gyllideb oedd effaith swyddi yn y strwythur yn aros yn wag am gyfnodau yn ystod y flwyddyn oherwydd trosiant staff gyda arbediad pellach wrth benodi swyddogion newydd ar rychwant isaf y bandiau cyflog. Hefyd bu lleihad yn oriau gwaith rhai swyddogion, a 1.6 swydd cywerth y pen heb eu penodi yn ystod y flwyddyn.

Llety

Mae costau gros rhent swyddfa wedi aros yn sefydlog o flwyddyn i flwyddyn ac yn erbyn y gyllideb. Mae cynnydd i gost rhent wedi ei cynllunio yn y gyllideb ar gyfer 2018-19 oherwydd yr angen i symud swyddfa yng Nghaernarfon

Bu lleihad yng nghostau llety arall yn y flwyddyn i'w gymharu â'r flwyddyn flaenorol, roedd hyn wedi ei ragweld a'i gynllunio yn y gyllideb. Y prif ffactorau oedd gostyngiad yng chostau gwasanaethau a lleihad yn y trethi annomestig ar gyfer swyddfa Caerdydd. Bu cynnydd bach yn y alldro yn erbyn y gyllideb, roedd hyn mewn perthynas a chostau symud swyddfa Caernarfon.

Mae cynnydd wedi ei gynllunio ar gyfer costau llety arall 2018-19 oherwydd bod les ar swyddfa Caerdydd yn dod i ben ar ddiwedd mis Rhagfyr 2018 a bydd angen ystyried opsiynau a cynllunio ar gyfer swyddfa addas yn y ddinas.

Mae'r incwm sy'n deillio o is-osod swyddfa Caerdydd yn llai yn 2017-18 oherwydd bod y tenant yn cael budd o'r arbediad ar y trethi annomestig yn dilyn yr ailbrisiad. Mae'r incwm yn lleihau yn 2018-19 oherwydd nad oes incwm wedi ei gynllunio ar gyfer chwarter olaf y flwyddyn ariannol wedi i'r les ddod i ben.

Teithio a chynhaliath

Bu cynnydd i gostau teithio a chynhaliath ar gyfer 2017-18 i'w chymharu â'r flwyddyn flaenorol a'r gyllideb ar draws y sefydliad. Roedd lefel y gwariant yn ystod 2016-17 yn hanesyddol isel i'w gymharu â'r blynyddoedd blaenorol. Mae ymweld ac ymwneud â rhanddeiliaid a defnyddwyr yn rhan allweddol o waith y Comisiynydd er mwyn galluogi swyddogion i gyflawni eu dyletswyddau yn effeithiol; hwn yw'r prif reswm dros y cynnydd yn y costau teithio a chynhaliath. Hefyd yn ystod y flwyddyn, cynhaliwyd Cynhadledd Cymdeithas Ryngwladol y Comisiynwyr Iaith yng Nghaerdydd. Roedd costau teithio a chynhaliath wrth i swyddogion y Comisiynydd hwyluso a chefnogi'r digwyddiad.

Hyfforddiant a recriwtio

Tra'n parhau i ddefnyddio dulliau recriwtio cost effeithiol, mae cyfuniad o effaith cynnydd mewn trosiant staff a defnydd o ddulliau recriwtio amgen er mwyn denu ymgeiswyr, wedi achosi gwariant ychwanegol o £3,000 yn y flwyddyn. Mae'r gwariant o tua £27,500 ar hyfforddiant, cymwysterau, seminarau a chynadleddau wedi bod yn sefydlog i'w gymharu yn erbyn y gyllideb a 2016-17. Mae'r Comisiynydd yn parhau i ffocysu gofynion hyfforddiant a datblygiad swyddogion mewn meysydd penodol a defnyddio cyrsiau am ddim drwy Academi Cymru lle'n briodol; er mwyn byw o fewn cyllideb sydd wedi ei haneru i'w gymharu a'r blynyddoedd blaenorol.

Cyfreithiol a phroffesiynol

Mae'r costau hyn yn cynnwys cyngor cyfreithiol, gwasanaethau archwilio mewnol a gwasanaethau ymgynghorwyr tân, iechyd a diogelwch. Mae'r gwasanaethau hyn yn cefnogi gweithgareddau arferol y sefydliad. Bu cynnydd sylweddol yn y gwariant ar y categori hwn ym mlwyddyn 2017-18 i'w chymharu a 2016-17 a'r gyllideb; nodir y prif ffactorau isod.

Costau cyfreithiol sy'n gyfrifol am y rhan fwyaf o'r cynnydd. Bu costau o £22,000 yn ymwneud a lesioedd swyddfeydd nad oedd wedi eu rhagweld pan cytunwyd ar y gyllideb. Hefyd bu cynnydd o tua £16,000 yng chostau cyfreithiol i amddiffyn achosion yn y tribiwnlys. Yn ogystal â chostau cyfreithiol bu cynnydd yng nghostau archwilio mewnol o £4,000 oherwydd gofynion arbenigol a chais gan y Comisiynydd i wneud gwaith ychwanegol. Roedd costau cyfieithu a phrawf ddarllen yn uwch wrth iddynt dychwelyd i lefel tebyg i 2015-16. Bu cynnydd o £9,000 i gostau ymgynghorwyr yn y flwyddyn ar gyfer gwariant ar gynllunio swyddfa Caernarfon, ymchwilio i opsiynau swyddfa amgen yng Nghaerdydd, ymgynghoriad ar werth am arian ac ymateb y Comisiynydd i bapur gwyn Bil y Gymraeg.

Technoleg gwybodaeth

Mae costau o £23,000 y flwyddyn ar gyfer lletya data a'r wefan wedi eu dadansoddi dan y pennawd Technoleg Gwybodaeth eleni, yn y blynyddoedd blaenorol roeddynt wedi ei dadansoddi dan y pennawd Cyfathrebu.

Bu lleihad yn y gwariant yn y flwyddyn i'w chymharu â'r gyllideb a gwariant 2016-17. Nodir y prif resymau dros hyn yw cynnydd isod. Cynnydd i gostau trwyddedau caledwedd a meddalwedd oherwydd y gofyn am drwyddedau ychwanegol. Costau mewn perthynas a gosod isadeiledd llais a data yn y swyddfa newydd yng Nghaerdydd. Arbedion oherwydd llai o ddefnydd o wasanaeth llinell gymorth TG allanol, lleihad yn y costau tanysgrifio i wasanaeth rhyngwryd y PSBA, a lleihad yn gwariant ar prosiectau datblygu'r wefan a'r system rheoli gwybodaeth.

Cyfathrebu

I'w gymharu â 2016-17 tanysgrifiwyd i wasanaeth monitro seneddol ar gost o £4,500. Hefyd oherwydd rhyddhad cronïadau ac ad-daliadau mewn perthynas â chyhoeddi'r adroddiad blynyddol mewn blynyddoedd blaenorol roedd y gwariant yn 2016-17 yn isel, mae'r gwariant wedi dychwelyd i lefel arferol yn 2017-18. Mae costau o £23,000 y flwyddyn ar gyfer lletya data a'r wefan wedi eu dadansoddi dan y pennawd Technoleg Gwybodaeth eleni, yn hytrach na dan y pennawd cyfathrebu fel yr oeddynt yn y gorffennol.

Gwariant Rhaglenni

Roedd rhaglenni 2017-18 yn cynnwys gwaith ymchwil, cyhoeddi Adroddiad Sicrwydd ar ddarpariaeth gwasanaethau yn y Gymraeg, ymgymryd ag ymchwil i brofiad defnyddwyr o wasanaethau yn y Gymraeg a rhaglenni ymgysylltu â defnyddwyr. Rhaglenni hybu i ddatblygu adnoddau cyfathrebu gyda busnesau ac elusennau; a chreu modiwlau dysgu ar gyfer cymdeithasau a chlybiau chwaraeon. Cynhaliwyd ymgyrchoedd cyhoeddusrwydd ar hawliau defnyddwyr drwy ddefnyddio aml gyfrwng a thrwy fynychu'r sioeau.

Ceir manylion pellach am y prif raglenni a gyflawnwyd yn yr adran ar weithgareddau a chyflawniadau'r sefydliad ar dudalennau 9 i 28.

Tâl yr Archwilwyr Allanol

Datgelir taliadau'r archwilwyr yn nodyn 4 i'r cyfrifon. Ni wnaeth yr archwilwyr allanol ymgymryd â gwaith nad oedd yn waith archwilio yn ystod y flwyddyn a ddaeth i ben ar 31 Mawrth 2018 (2016-17: £0).

Materion cydraddoldeb

Asesiadau Effaith Cydraddoldeb

Mae cynnal asesiad effaith ar gydraddoldeb yn elfen hanfodol o weithrediad y cynllun cydraddoldeb a buddsoddwyd amser ac adnoddau o'r newydd i sefydlu trefniadau cadarn gan gynnwys darparu canllaw ac arweiniad i staff. Cynhaliwyd hyfforddiant gan hyfforddwr allanol ar gydraddoldeb, gofynion y ddeddfwraieth a sut i gynnal asesiad effaith cydraddoldeb ystyrllon. Yn codi o hynny disgwylir i adroddiadau er penderfyniad roi sylw i faterion cydraddoldeb. Archwiliwyd sampl o bapurau er penderfyniad a pholisïau yn ystod y flwyddyn.

Wrth fynd ati i baratoi Cynllun Gweithredol 2017-18 cynhaliwyd 16 asesiad llawn ar raglenni arfaethedig neu, yn ychwanegol at hynny, adolygwyd asesiadau oedd yn barhad o waith 2017-2018. Bydd rhai asesiadau yn digwydd yn 2018 – 19. Pennwyd 37 o gamau gweithredu'n codi o'r asesiadau hynny a byddant yn cael eu rhoi ar waith fel rhan o raglenni gwaith y timoedd yn ystod y flwyddyn.

Penderfynwyd peidio â chynnal adolygiad llawn o weithrediad y broses asesu effaith yn ystod y flwyddyn gan ei bod yn drefn gymharol newydd. Bydd y gwaith hwn yn cael ei gynnal yn ystod 2018/19.

Ni chyhoeddwyd unrhyw asesiad effaith cydraddoldeb yn ystod 2017/18.

Gwella dulliau darparu

Bu Comisiynydd y Gymraeg yn cyfarfod hefo Comisiynydd C&HD Cymru a Phennaeth Swyddfa Cymru yn mis Mehefin 2018.

Bu'r Uwch Swyddog Llywodraethiant mewn cyfarfodydd rhwydwaith cydraddoldeb a mynychodd gynhadledd flynyddol Stonewall Cymru ym mis Chwefror 2018. Mynychwyd sesiynau ar hyrwyddo iechyd meddwl positif yn y gweithle a chreu sefydliad sy'n gynhwysol o bobl draws. Yn dilyn y gynhadledd mae trafodaethau wedi bod gydag un Bwrdd Iechyd er mwyn rhannu gwybodaeth am hyrwyddo iechyd meddwl yn y gweithle. Fis Ebrill 2017 darparwyd arweiniad i staff ynghylch trefnu digwyddiadau mewn ffordd sy'n hygyrch i bawb mewn cymdeithas.

Ni fu modd casglu gwybodaeth i alluogi'r Comisiynydd i wella agweddau hygyrchedd ei gwaith ymchwilio i gwynion gan na chwblhawyd yr adolygiad cyffredinol o'r ffurflen gwyno yn ystod y cyfnod.

Strategaeth gyfathrebu allanol

Mae strategaeth gyfathrebu allanol y Comisiynydd yn cynnig arweiniad o ran y gwaith sydd yn cael ei wneud gan y Comisiynydd yn ymgysylltu gyda'r cyhoedd. Cynhaliwyd asesiad effaith cydraddoldeb ar y strategaeth ac adnabuwyd camau gweithredu.

Roedd yn fwiad cynnal arolwg o gyhoeddiadau a'u fformatau er mwyn sefydlu i ba raddau mae cyhoeddiadau'r Comisiynydd yn diwallu anghenion defnyddwyr. Oherwydd ymadawiad y swyddog cyfrifol ni fu modd ymgymryd â'r gwaith hwn. Bydd y gwaith yn cael ei gyflawni ar ôl i swyddog newydd gael ei benodi.

Materion corfforaethol

Mae holl bolisiau cyflogaeth y Comisiynydd yn sicrhau y caiff pobl eu trin yn deg. Ymrwymir na fydd unrhyw ymgeisydd am swydd, aelod o staff neu berson sy'n derbyn gwasanaeth yn dioddef camwahaniaethu, aflonyddu nac erledigaeth o ganlyniad i nodweddion personol megis oedran, anabledd, ethnigrwydd, rhyw, ailbennu rhywedd, beichiogrwydd neu famolaeth, cyfeiriadedd rhywiol, crefydd neu gred, p'un a ydynt yn briod neu mewn partneriaeth sifil.

Gweler hefyd wybodaeth am weithrediad polisiau cydraddoldeb yn y gweithle ar dudalen 50 yr adroddiad blynyddol hwn.

Mae ymrwymadau cydraddoldeb yn cael eu cynnwys fel rhan o bolisiau a gweithdrefnau contractio Comisiynydd y Gymraeg.

Materion amgylcheddol

Mae'r Comisiynydd wedi ymrwymo i arferion amgylcheddol da. Ceisia'r Comisiynydd leihau effaith y sefydliad ar yr amgylchedd drwy hyrwyddo defnyddio technoleg megis fideo-gynadledda er mwyn osgoi teithiau busnes; annog defnydd trafndiaeth gyhoeddus a rhannu ceir; annog swyddogion i geisio defnyddio llai o ynni a gweithredu trefniadau ailgylchu gwastraff yn ei swyddfeydd.

Mae targedau gwastraff 'Greening Government' sydd wedi eu nodi yn y cyhoeddiad 'Adroddiadau Blynyddol y Sector Cyhoeddus: cyfarwyddiadau adroddiadau cynladwyedd 2016-20' yn parhau yn amherthnasol i sefydliadau cyhoeddus Cymru.

Materion staff

Cydnabyddiaeth undeb

Mae gan y sefydliad gangen undeb gydnabyddedig o'r PCS, ac mae cyfarfodydd rheolaidd yn cael eu cynnal rhwng cynrychiolwyr y gangen, y Comisiynydd, y Dirpwrwy Gomisiynydd a'r Uwch Swyddog Adnoddau Dynol.

Lles

Mae'r Comisiynydd yn darparu gwasanaeth cynghori cyfrinachol yn rhad ac am ddim i swyddogion er mwyn eu cefnogi os ydynt yn teimlo'n isel neu o dan straen yn y gwaith. Darperir y gwasanaeth hwn gan gontractwr allanol.

Dysgu a datblygu

Mae'r Comisiynydd yn gweithredu trefn Rheoli Perfformiad sy'n sicrhau bod swyddogion yn deall beth a ddisgwylir ganddynt ac yn sicrhau bod ganddynt y sgiliau a'r gallu i

gyflawni hynny. Mae trafod anghenion hyfforddi a datblygu yn rhan allweddol o'r drefn ac mae cynllun datblygu'n cael ei lunio ar gyfer pob swyddog ar sail y trafodaethau hynny.

Wrth i'r sefydliad weithredu cyfrifoldebau a dyletswyddau newydd bydd heriau sylweddol yn ei wynebu. Er mwyn datblygu sgiliau a chymwyseddau swyddogion i sicrhau eu bod yn gallu gweithredu eu swyddogaethau fel rheoleiddwyr yn effeithiol, bydd angen ystyried opsiynau cost effeithiol wrth ymateb i'r her hon yng nghyd-destun llai o gyllideb.

Rhyddid gwybodaeth

Derbyniwyd 17 cais am wybodaeth o dan Ddeddf Rhyddid Gwybodaeth 2000 yn ystod y flwyddyn (2016-17: 7 cais). Mae ymatebion y Comisiynydd i geisiadau, yn ogystal ag unrhyw wybodaeth a ryddhawyd, wedi eu cyhoeddi ar y wefan.

Ni dderbyniwyd unrhyw gais gwrthrych am wybodaeth o dan Ddeddf Diogelu Data 1998 yn ystod y flwyddyn.

Yn dilyn bod yn destun ymchwiliad gan Swyddfa'r Comisiynydd Gwybodaeth yn 2016-17 ble daeth y Comisiynydd Gwybodaeth i'r penderfyniad i gynnal penderfyniad gwreiddiol Comisiynydd y Gymraeg, fe aethpwyd a'r achos at y Tribiwnlys Haen Gyntaf (Hawliau Gwybodaeth) gan yr Apelydd. Fe ddaeth y Tribiwnlys i'r penderfyniad bod y Comisiynydd y Gymraeg wedi defnyddio adran 44(1)(a) o'r Ddeddf Rhyddid Gwybodaeth yn gywir yn yr achos hwn ac fe wrthodwyd yr apêl.

Cwynion yn erbyn y sefydliad

Yn unol ag Adran 14 y Mesur, mae gweithdrefn gwyno benodol ar gael os bydd unigolyn am gwyno am weithredoedd neu anweithiau'n ymwneud ag arfer swyddogaethau'r Comisiynydd. Ceir copi o'r weithdrefn hon ar wefan y Comisiynydd.

Derbyniwyd un gŵyn yn erbyn y sefydliad yn ystod 2017-18 (2016-17: 2 gŵyn). Roedd y gŵyn ynglŷn â phenderfyniad y Comisiynydd i beidio ag ymchwilio i gŵyn a gyflwynwyd dan adran 18 Ddeddf yr Iaith Gymraeg. Yn yr achos hwn, yn dilyn ymchwilio, dyfarnwyd nad oedd sail i ymchwilio i'r gŵyn.

Cynlluniau ar gyfer 2018-19

Mae gan Gomisiynydd y Gymraeg gynllun strategol ar gyfer 2018 i 2021. Mae'n cynnwys pedair amcan strategol a blaenoriaethau cysylltiedig. Yn ystod 2018 – 19 bydd cynlluniau gwaith o dan y gwahanol amcanion yn cynnwys:

Amcan Strategol 1 - Dylanwadu ar bolisi

- Sicrhau ystyriaeth briodol i'r Gymraeg mewn datblygiadau polisi a deddfwriaeth mewn meysydd megis addysg a sgiliau, iechyd a gofal, a llywodraeth leol.
- Cyhoeddi adroddiad ar y cyd â'r Gymdeithas Alzheimers ar brofiadau siaradwyr Cymraeg o ofal dementia.
- Dadansoddi'r ddarpariaeth iaith Gymraeg yn y sector ôl-16.
- Dechrau cynllunio ail adroddiad 5-mllynedd ar sefyllfa'r Gymraeg.
- Cynyddu'r ddealltwriaeth o sefyllfa'r Gymraeg drwy gynnal ymchwil a chydweithio ag eraill yng Nghymru a thu hwnt.

Amcan Strategol 2 – Ehangu Hawliau Pobl i Ddefnyddio'r Gymraeg

- Cynnwys rhagor o sefydliadau o dan safonau'r Gymraeg
- Gosod dyletswyddau statudol ar sefydliadau yn y sector iechyd drwy hysbysiadau cydymffurfio.
- Addysgu sefydliadau fel eu bod yn deall y gofynion sydd arnynt drwy baratoi codau ymarfer.
- Cytuno cynlluniau iaith lle bo'n berthnasol.
- Cyfathrebu'n effeithiol i sicrhau bod y cyhoedd yn ymwybodol o'u hawliau i ddefnyddio'r Gymraeg drwy gynnal ymgyrchoedd.

Amcan Strategol 3 – Sicrhau Cydymffurfio â Dyletswyddau

- Casglu tystiolaeth am ansawdd profiadau defnyddwyr a lefelau cydymffurfiaeth sefydliadau.
- Trafod cynnydd gyda sefydliadau'n uniongyrchol ac mewn digwyddiadau penodol. Trefnu digwyddiadau er mwyn clywed barn y cyhoedd yn ogystal â chynnal arolwg barn.
- Cwblhau prosiect sy'n canolbwyntio ar brofiadau iaith carcharorion.
- Hybu ymdrechion sefydliadau i hunanreoleiddio'n effeithiol a hwyluso'r gwaith o rannu llwyddiant ac arloesi.
- Gweithredu trefn hygyrch ac effeithiol ar gyfer derbyn cwynion gan ddefnyddwyr drwy wrando ar eu sylwadau a gweithredu arnynt.
- Sicrhau bod y gwaith o ymchwilio i amheuron o fethiant i gydymffurfio, a gorfodi safonau'r Gymraeg, yn cael traweffaith ar hawliau dinasyddion i ddefnyddio'r iaith wrth ymwneud â sefydliadau.

Amcan Strategol 4 – Hwyluso Defnydd Ehangach o'r Gymraeg

- Meithrin perthynas â phartneriaid strategol er mwyn annog defnydd o'r Gymraeg gan fusnesau ac elusennau drwy ddatblygu modiwlau e-ddysgu, rhoi hyfforddiant a chynnal seminarau.
- Hyrwyddo manteision defnyddio'r Gymraeg drwy gynnal ymchwil a pharatoi canllawiau i fusnesau ac elusennau.
- Cynnig cefnogaeth ymarferol i fusnesau ac elusennau ar ddefnyddio'r Gymraeg drwy gyfrwng y cynllun hybu a rhoi hyfforddiant ar sail canllawiau yn y maes contractio a chyfyngau cymdeithasol.
- Darparu cyngor am gyfieithu a diweddarau cyngor am dechnoleg a'r Gymraeg.
- Cynnig cyngor arbenigol ac annibynnol am ffurfiau safonol enwau lleoedd Cymru. Cyhoeddi rhestr enwau lleoedd safonol a pharhau i ystyried enwau fel bo gofyn a rhoi barn i'r Comisiwn Ffiniau fel rhan o broses ymgynghori.

Heriau sy'n wynebu'r sefydliad

Mae'r Comisiynydd yn cadw cofrestr risg strategol sy'n amlinellu'r prif heriau sy'n wynebu'r sefydliad. Caiff y gofrestr ei defnyddio er mwyn asesu tebygolrwydd ac effaith risgiau ac er mwyn adnabod camau gweithredu i reoli neu liniaru'r risgiau. Caiff y gofrestr hon ei diweddarau'n gyson.

Ar ddiwedd y flwyddyn ariannol, roedd y risgiau strategol yn cynnwys yr angen i barhau i weithredu fframwaith llywodraethiant a gweinyddiaeth gorfforaethol dda; y risg o fethu â chyflawni swyddogaethau, dyletswyddau a gweledigaeth y Comisiynydd heb gyllideb ddigonol; a'r risg cyfreithiol yn sgil rôl lled-farnwrol y Comisiynydd a'r angen i ddehongli cyfraith yn gywir. Mae risgiau eraill yn delio â materion sy'n deillio o benderfyniadau a datblygiadau allanol.

Yn ystod y flwyddyn ddiwethaf, er enghraifft, fe gyhoeddodd Llywodraeth Cymru ymgynghoriad "Taro'r Cydbwysedd iawn: cynigion ar gyfer Bil y Gymraeg". Roedd yr ymgynghoriad yn cynnwys cynigion y Llywodraeth ar gyfer deddf newydd y Gymraeg ac yn argymhell newidiadau yn y ffordd y caiff y gwaith o hybu a rheoleiddio'r Gymraeg ei wneud yn y dyfodol. Roedd yr ymgynghoriad hefyd yn argymhell newidiadau sylweddol o safbwynt strwythurau ar gyfer cefnogi hynny, gan gynnwys sefydlu Comisiwn y Gymraeg a diddymu rôl Comisiynydd y Gymraeg.

Fe ymatebodd y Comisiynydd i'r ymgynghoriad a mynegi barn ar y cynigion. Roedd ei hargraffiadau cyffredinol yn cynnwys nodi'r angen i warchod annibyniaeth gwaith rheoleiddio; sicrhau na fyddai unrhyw newidiadau strwythurol yn arwain at gollu momentwm gyda'r cynnydd mewn gwasanaethau Cymraeg; croesawu'r ymrwymiad clir bod y system safonau i barhau; a chroesawu trafodaeth ar ddyfodol gwaith hybu. Er fod y Comisiynydd yn cytuno y gallai un corff wneud gwaith hybu a rheoleiddio, nid oedd yn argyhoeddedig mai Comisiwn oedd y strwythur gorau o dan yr amgylchiadau.

Ar adeg ysgrifennu'r adroddiad hwn, nid oedd y Llywodraeth wedi gwneud datganiad ar y ffordd ymlaen gyda'r Bil a'r strwythur ar gyfer hybu a rheoleiddio'r Gymraeg yn y dyfodol. Yn y cyfamser, bydd gwaith y Comisiynydd yn parhau a bydd yn gweithredu yn unol â'i swyddogaethau statudol â'i hamcanion strategol.

Y flwyddyn ariannol nesaf fydd blwyddyn olaf cyfnod saith mlynedd y Comisiynydd cyfredol yn ei swydd. Bydd angen i berson newydd fod yn y swydd erbyn 1 Ebrill 2019. Er mwyn sicrhau bod y cyfnod trosiannol hwn yn digwydd mor rhwydd â phosibl, mae gan y sefydliad bolisiâu a gweithdrefnau cadarn mewn lle a chynllun strategol am y cyfnod 2018-21 a fydd yn pontio'r cyfnod o newid.

Rhan 2 - Atebolrwydd

	Tudalen
Datganiad Llywodraethiant Blynyddol	42
Adroddiad Taliadau Cydnabyddiaeth ac Adroddiad Staff	50
Datganiad o Gyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu	59
Tystysgrif ac Adroddiad Archwilydd Cyffredinol Cymru i Gynulliad Cenedlaethol Cymru	60

Adroddiad a Datganiad Llywodraethiant Blynyddol 2017-18

Cwmpas cyfrifoldeb

Fel y Swyddog Cyfrifyddu mae gennyf gyfrifoldeb personol am drefnu, rheoli a staffio Comisiynydd y Gymraeg yn gyffredinol. Mae'n rhaid i mi sicrhau bod safon uchel o reolaeth ariannol yn y sefydliad a bod ei systemau a'i weithdrefnau ariannol yn hyrwyddo proses effeithlon a darbodus o gynnal busnes a diogelu priodoldeb a rheoleidd-dra ariannol.

Diben y fframwaith llywodraethu

Nod y fframwaith llywodraethu yw cadw fy annibyniaeth fel Comisiynydd y Gymraeg a chydbwysu'r annibyniaeth honno â'm hatebolrwydd am yr arian cyhoeddus rwyf yn ei wario.

Fel Swyddog Cyfrifyddu rwyf yn atebol i Gynulliad Cenedlaethol Cymru, Gweinidogion Cymru, Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Tŷ'r Cyffredin a Phwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus Tŷ'r Cyffredin.

Diffinnir Comisiynydd y Gymraeg drwy statud fel corfforaeth undyn a chanddo bwerau a chyfrifoldebau sy'n deillio o Ran 2, Mesur y Gymraeg.

Mae'r fframwaith llywodraethu yn cynnwys y systemau, y prosesau, y diwylliant a'r gwerthoedd sy'n pennu'r ffordd y caiff Comisiynydd y Gymraeg ei gyfarwyddo ac a ddefnyddir i'w ddwyn i gyfrif am ei weithgareddau.

Mae'r system rheolaeth fewnol yn rhan sylweddol o'r fframwaith llywodraethu gyda'r nod o reoli risg i lefel resymol.

Mae Datganiad Llywodraethiant parhaol Comisiynydd y Gymraeg i'w gael ar y wefan gorfforaethol.

Llywodraethiant y sefydliad

Cynllunio strategol ac adolygu perfformiad

Mae gan Gomisiynydd y Gymraeg Gynllun Strategol, gyda Chynllun Gweithredol manwl yn cael ei lunio ar gyfer pob blwyddyn. Datblygwyd Cynllun Gweithredol 2017-18 gyda chyfraniad uwch swyddogion y Comisiynydd drwy drafodaethau mewnol.

Cyfrifoldeb y Cyfarwyddwyr a'r Uwch Swyddogion yw gweithredu'r camau sydd wedi'u nodi, ac yna bydd y Tîm Rheoli'n adolygu'r cynnydd a wnaed yn erbyn y targedau a'r canlyniadau. Cyflawnwyd mwyafrif helaeth gweithgareddau allweddol 2017-18 erbyn diwedd y flwyddyn ariannol ac adroddir arnynt yn yr adroddiad strategol ar dudalennau 9 i 28.

Dirprwy Gomisiynydd

Yn unol ag adrannau 12 a 13 y Mesur, mae'n ofynnol i Gomisiynydd y Gymraeg benodi dirprwy Gomisiynydd. Bydd y Dirprwy Gomisiynydd yn dirprwyo i Gomisiynydd y Gymraeg yn ystod cyfnodau gwyliau a salwch ac ar unrhyw adeg arall ar gais Comisiynydd y Gymraeg. Mae Gwenith Price, Cyfarwyddwr Strategol, yn parhau fel Dirprwy Gomisiynydd y Gymraeg ers ei hail benodiad ym mis Hydref 2017.

Tîm Rheoli

Mae'r Tîm Rheoli, sy'n cael ei gadeirio gan y Comisiynydd ac yn cynnwys y ddau Gyfarwyddwr, yn rheoli holl swyddogaethau a gweithgareddau'r Comisiynydd. Y Tîm Rheoli sy'n gyfrifol am arwain, cytuno a chyflawni gweledigaeth strategol y Comisiynydd, polisïau a gwasanaethau i'r cyhoedd a rhanddeiliaid eraill. Cafodd cylch gorchwyl y Tîm Rheoli ei adolygu ym mis Gorffennaf 2016. Mae cylch gorchwyl y Tîm Rheoli wedi ei gyhoeddi ar wefan y Comisiynydd.

Cyfarfu'r Tîm Rheoli yn rheolaidd yn ystod y flwyddyn ac mae'n gyfrifol am arwain a rheoli gweithgarwch ar draws y sefydliad. Dyma'r prif fforwm (wedi ei gefnogi'n briodol gan grwpiau eraill) ar gyfer gwneud penderfyniadau gweithredol am faterion gweithredu, adnoddau, cyfathrebu a materion gweinyddol eraill er mwyn gweithredu'r cynllunio strategol a'r holl brosesau cynllunio busnes eraill, ac ar gyfer monitro perfformiad.

Caiff papurau yn ymwneud â chyllid, adnoddau dynol a staffio, adrodd ar gynnydd yn erbyn y cynllun gweithredol, cyhoeddiadau o sylwedd a phenderfyniadau o natur strategol eu cyflwyno i'r Tîm Rheoli i'w hystyried a gwneud penderfyniad.

Roedd aelodaeth y Tîm Rheoli, yn ystod y flwyddyn fel a ganlyn:

Meri Huws	Comisiynydd y Gymraeg
Gwenith Price	Cyfarwyddwr Strategol a Dirprwy Gomisiynydd
Dyfan Sion	Cyfarwyddwr Strategol

Archwilwyr

O 14 Ebrill 2017, yn dilyn penderfyniad gan ktsowenstomas i ymuno â grŵp Baldwins, cafodd gwasanaeth archwilio mewnol y Comisiynydd ei gyflawni gan Baldwins Audit Services Limited yn unol â'r llythyr ymrwymiad presennol.

Daeth cytundeb Baldwins Audit Services Limited i ben ar 31 Mawrth 2018, ac yn dilyn proses dendro gystadleuol, penodwyd TIAA Limited yn archwilwyr mewnol, gyda'r cytundeb yn cychwyn ar 1 Ebrill 2018.

Paratowyd cynllun archwilio mewnol 2017-18 gan yr archwilwyr mewnol ym mis Mawrth 2017 ac fe'i cymeradwywyd gan y Comisiynydd a'r Pwyllgor Archwilio a Risg ym mis Mawrth 2017.

Yn unol ag Atodlen 1 Rhan 5 o'r Mesur, Archwilydd Cyffredinol Cymru sydd yn gyfrifol am archwilio cyfrifon y Comisiynydd.

Pwyllgor Archwilio a Risg

Y Pwyllgor Archwilio a Risg sy'n gyfrifol am ddarparu cyngor a sicrwydd annibynnol i'r Swyddog Cyfrifyddu a'r Tîm Rheoli ar ddigonolrwydd ac effeithiolrwydd rheolaeth fewnol a rheoli risg. Cafodd cylch gorchwyl y Pwyllgor Archwilio a Risg ei adolygu ym mis Rhagfyr 2016. Ceir copi o gylch gorchwyl y Pwyllgor Archwilio a Risg ar wefan y Comisiynydd.

Mae'r Pwyllgor yn cynnwys pedwar aelod annibynnol. Mae trefn mewn lle sydd yn caniatáu i aelodau ymddeol ar wahanol adegau er mwyn sicrhau parhad profiad a gwybodaeth. Cadeirydd y Pwyllgor yw Rheon Tomos

Daeth cyfnod Wyn Penri Jones fel aelod i ben ym mis Tachwedd 2017. Yn dilyn ymddiswyddiad Nigel Annett ym mis Medi 2017, aethpwyd ati i benodi aelodau newydd. Penodwyd Iorwen Brooks-Jones ar 20 Medi 2017 a Liz Aitken ar 21 Mawrth 2018 am gyfnod o dair blynedd.

Cyfarfu'r Pwyllgor Archwilio a Risg bedair gwaith yn ystod y flwyddyn ariannol 2017-18. Roedd aelodaeth y Pwyllgor Archwilio a Risg, a'u presenoldeb fel a ganlyn:

	28/06/2017	20/09/2017	14/12/2017	21/03/2018
Rheon Tomos (Cadeirydd)	✓	✓	✓	✓
Wyn Penri Jones	✓	✓		
Nigel Annett	x	x		
Dr Ian Rees	✓	x	✓	x
Iorwen Brooks Jones		✓	✓	✓
Liz Aitken				✓

Mae'r Pwyllgor Archwilio a Risg yn derbyn nifer o eitemau agenda sefydlog ym mhob cyfarfod. Fel rhan o'r cylch gwaith mae'r Pwyllgor yn derbyn yr adroddiad cyllid misol a'r adroddiad cynnydd ar y Cynllun Gweithredol, sydd wedi cael eu cymeradwyo gan y Tîm Rheoli.

Mynychir pob Pwyllgor Archwilio a Risg gan aelodau'r Tîm Rheoli a'r Rheolwr Risg. Mae cynrychiolwyr o'r archwilwyr mewnol ac allanol yn cael eu gwahodd i bob cyfarfod.

Mae sesiynau briffio a hyfforddiant ar faterion perthnasol gyfer yr aelodau yn cael eu cynnal o flaen cyfarfodydd llawn y Pwyllgor. Mae'r Pwyllgor hefyd yn parhau i gynnal trafodaethau gyda'r Comisiynydd, yn ogystal â'r cyfarfodydd preifat gyda'r archwilwyr mewnol ac allanol.

Ar ddiwedd pob cyfarfod caiff pawb sy'n mynychu gyfle i gynnig barn ar unrhyw agwedd ar y cyfarfod. Cynhaliwyd adolygiad, ar ffurf ffurflen hunan asesu o waith y Pwyllgor Archwilio a Risg yn 2016-17, ac fe drafodwyd y canfyddiadau yng nghyfarfod mis Mehefin 2017; sef bod y Pwyllgor yn gweithredu'n effeithiol ac effeithlon gydag ymatebion cadarnhaol i'r cwestiynau.

Panel Cynghori Comisiynydd y Gymraeg

Yn unol â gofynion Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, mae gan Gomisiynydd y Gymraeg Banel Cynghori. Penodir aelodau'r Panel Cynghori gan Weinidogion Cymru am gyfnod o dair blynedd. Caiff y Comisiynydd ymgynghori â'r Panel Cynghori ynghylch unrhyw fater. Ceir copi o gylch gwaith y Panel Cynghori ar wefan y Comisiynydd.

Roedd aelodaeth y Panel Cynghori, a'u presenoldeb fel a ganlyn:

	16/07/2017	22/09/2017	18/12/2017	14/03/2018
Nick Speed	✓	✓	✓	✓
Meinir Davies (Cadeirydd)	✓	✓	✓	✓
Dr Heledd Iago	✓	✓	✓	✓

Cofrestr buddiannau

O ystyried pwerau rheoleiddio'r Comisiynydd, bernir ei bod yn bwysig nad oes unrhyw ganfyddiad bod y Comisiynydd, y Cyfarwyddwyr na swyddogion y sefydliad yn rhagfarnllyd mewn unrhyw ffordd. Bernir hefyd ei bod yn bwysig nad yw buddiannau personol yn dylanwadu ar y modd caiff y dyletswyddau a'r swyddogaethau eu cyflawni.

Caiff y gofrestr buddiannau ei diweddarau ddwywaith yn flwyddyn; yn ogystal â'r broses ffurfiol gofynnir i aelodau o'r Tîm Rheoli, y Pwyllgor Archwilio a Risg a'r Panel Cynghori gofnodi unrhyw fuddiannau ar ddechrau'r cyfarfodydd.

Ni chafwyd trafodion materol perthnasol yn ystod y flwyddyn â sefydliadau lle'r oedd y Comisiynydd, y cyfarwyddwyr neu'r uwch swyddogion, nac unrhyw aelodau o'u teuluoedd, mewn swyddi dylanwadol. Ceir gwybodaeth am fuddiannau'r Tîm Rheoli ar wefan y Comisiynydd.

Tribiwnlys y Gymraeg

Yn ystod y flwyddyn, cyflwynwyd pedwar i Dribiwnlys y Gymraeg am adolygiad o benderfyniad y Comisiynydd i beidio â chynnal ymchwiliad mewn perthynas â chŵyn. O'r rhain, gwrthododd y Tribiwnlys roi caniatâd i ddau gais. Cynhaliwyd gwrandawriad a darparwyd dyfarniad ar un achos ac ar ddiwedd Mawrth 2018 roedd un achos yn parhau i gael ei ystyried gan y Tribiwnlys.

Ceisiadau am adolygiadau i benderfyniadau i beidio ag ymchwilio i gwynion gafwyd yn ystod 2017 – 18. Caiff adolygiadau o'r fath eu trin fel pe baent yn gais i'r Uchel Lys am adolygiad barnwrol (103(3)). Yn ystod 2017-18 cynhaliwyd gwrandawriad a darparwyd dyfarniad i un achos oedd yn parhau yn agored o 2016-2017.

Gwneud sylw ar ddyfarniadau Tribiwnlys y Gymraeg

TYG16/08: Ystyriodd y Tribiwnlys sut y defnyddiodd Comisiynydd y Gymraeg ei disgresiwn pan benderfynodd beidio â chynnal ymchwiliad i gŵyn. O ganlyniad i ddyfarniad y Tribiwnlys, ac yn unol ag amcanion polisi Mesur y Gymraeg, mae'r Comisiynydd yn gogwyddo tuag at agor ymchwiliadau fel dull dewisol o fynd i'r afael â chwynion dilys yn hytrach na'u cau a defnyddio dulliau perswadiol o ddatrys cwynion.

TYG17/02: Yn achos TyG/WLT/17/2 ystyriodd Tribiwnlys y Gymraeg gais gan unigolyn o dan adran 103 o Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011 am adolygiad o benderfyniad gan y Comisiynydd i beidio â chynnal ymchwiliad i gŵyn gan yr unigolyn o fethiant gan awdurdod lleol i gydymffurfio ag un o Safonau'r Gymraeg. Y safon dan sylw oedd Safon 58: "wrth ddefnyddio cyfryngau cymdeithasol ni ddylech drin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg". Yn wahanol i Safon 58, mae rhai safonau sydd yn gosod dyletswydd i beidio â thrin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg yn cynnwys gofyniad penodol mewn perthynas â threfn ieithoedd. Er enghraifft, mae Safon 62 yn ei gwneud yn ofynnol i arwyddion sy'n cyfleu yr un wybodaeth yn y Gymraeg a'r Saesneg osod y Gymraeg fel ei bod yn debygol o gael ei ddarllen gyntaf. Penderfynodd y Tribiwnlys yn yr achos yma fod gan y Comisiynydd yr hawl i ystyried trefn ieithoedd wrth benderfynu os yw sefydliad yn cydymffurfio â safon i beidio â thrin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg, a hynny hyd yn oed os nad yw'r safon yn gosod gofyniad penodol mewn perthynas â threfn ieithoedd. Bydd y Comisiynydd yn mabwysiadu egwyddor y penderfyniad yma wrth ymarfer ei swyddogaethau ac ystyried cydymffurfiaeth yn y dyfodol.

Cwynion ac Ymchwiliadau Statudol (adran 17 – 20, Deddf yr Iaith Gymraeg 1993, a Rhan 5 a 6 Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011)

Panel Cwynion ac Ymchwiliadau Statudol y Comisiynydd sydd â chyfrifoldeb dros gwynion ac Ymchwiliadau Statudol (adran 17-20, Deddf yr Iaith Gymraeg a Rhan 5 a 6 Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011).

Mae'r penderfyniadau gaiff eu gwneud gan y Comisiynydd yn y cyfarfodydd yn cynnwys:

- Gwneud argymhellion statudol yn ymwneud â chwynion, ymchwiliadau ac adroddiadau ymchwiliadau adran 17 Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 ac adran 71 Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011
- Rhesyddu a dyfarnu ar adroddiadau ymchwiliad sy'n cwmpasu honiadau o ymyrraeth â rhyddid unigolyn i ddefnyddio'r Gymraeg;
- Ystyried unrhyw gŵyn neu achos a gaiff ei gyfeirio at ei sylw.

Mae'r penderfyniadau wnaed gan y Comisiynydd yn ystod 2017–18 mewn cyfarfodydd o'r Panel wedi eu crynhoi yn adran 'Gorfodi dyletswyddau' ar dudalen 14 o'r adroddiad hwn.

Ni chynhaliwyd ymchwiliad i 'ymyrraeth â rhyddid i ddefnyddio'r Gymraeg' yn unol ag Adran 1115 Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, yn ystod y flwyddyn.

Mae Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 yn gofyn i Gomisiynydd y Gymraeg gynnal cofrestr camau gorfodi, sydd yn cynnwys manylion yr holl ymchwiliadau statudol mae hi wedi'u cynnal. Mae'r gofrestr camau gorfodi yn cynnwys yr adrannau canlynol:

- Ymchwiliadau
- Canfyddiadau
- Dyfarniadau
- Datganiadau gweithredu
- Camau gweithredu
- Hysbysiadau penderfynu
- Apelau gafodd eu gwneud

Mae'r cofrestr camau gorfodi i'w gweld ar wefan y Comisiynydd.

Gweithio'n gyfochrog ag Ombwdsmon a Chomisiynwyr

Mae Adran 20 a 21 y Mesur yn amlinellu i ba raddau y gall Comisiynydd y Gymraeg weithio'n gyfochrog ag ombwdsmon a chomisiynwyr eraill yng Nghymru. Yn y Mesur fe enwir y sefydliadau canlynol fel rhai i'r Comisiynydd weithio'n gyfochrog â hwy: Ombwdsmon Gwasanaethau Cyhoeddus Cymru; Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru; Comisiynydd Plant Cymru; a'r Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol. Er nad oes gofyniad statudol, mae gan y Comisiynydd Femorandwm Cydweithio gyda Chymwysterau Cymru hefyd.

Mae Comisiynydd y Gymraeg yn cyfarfod yn rheolaidd â Chomisiynydd Pobl Hŷn Cymru, Comisiynydd Plant Cymru ac Ombwdsmon Gwasanaethau Cyhoeddus Cymru i drafod materion strategol a gweithredol. Mae swyddogion yn mynychu rhwydweithiau a chyfarfodydd sefydliadau sy'n cael eu hariannu gan Lywodraeth Cymru ar draws y meysydd cyllid, adnoddau dynol a thechnoleg gwybodaeth

Y gallu i ymdrin â risg

Mae'r system rheoli risg yn cael ei harwain gan y Tîm Rheoli ac mae'n cael ei hardystio gan y Pwyllgor Archwilio a Risg. Yr Uwch Swyddog Cyllid ac Adnoddau yw Rheolwr Risg y sefydliad. Cynhelir hyfforddiant sefydlu ar ymwybyddiaeth risg ar gyfer swyddogion newydd, y rheini yn dychwelyd o gyfnodau absenoldeb estynedig a swyddogion yn ymgymryd â chyfrifoldebau ychwanegol.

Y fframwaith risg a rheoli

Mae'r Comisiynydd yn rheoli risg ar ddwy haen Strategol a Gweithredol.

Mae proses, dan arweiniad y Rheolwr Risg a'r Cyfarwyddwyr, o adolygiadau risg strwythuredig sy'n effeithio timau unigol yn cael ei gynnal gydag uwch swyddogion fel rhan o'r adolygiadau cynnydd chwarterol o'u meysydd cyfrifoldeb. Mae'r risgiau a nodir ac a gofnodir fel rhan o'r broses hon yn ffurfio risgiau gweithredol y sefydliad dan reolaeth bob uwch swyddog.

Caiff y risgiau gweithredol allweddol o'r adolygiadau hyn eu hymgorffori i'r Gofrestr Risg Strategol. Yn ogystal, bob 6 mis, cynhelir adolygiad ffurfiol gan y Rheolwr Risg a'r Cyfarwyddwyr o'r risgiau strategol sy'n effeithio'r sefydliad yn ei gyfanrwydd; gyda rhain yn cael eu cofnodi ar y Gofrestr Risg Strategol. Yna cynhelir sesiwn adolygu a herio gyda'r Comisiynydd.

Cyflwynir y Gofrestr Risg Strategol i'r Pwyllgor Archwilio a Risg ddwywaith y flwyddyn, yn unol â chylch gwaith y pwyllgor. Mae'r Cofrestrau Risg Gweithredol yn cael eu cyflwyno i'r Pwyllgor Archwilio a Risg unwaith y flwyddyn.

Caiff risgiau perthnasol eu nodi ym mhob papur a gyflwynir i'r Tîm Rheoli. Mae hynny yn ei dro yn atgoffa swyddogion i adnabod a rheoli'r risgiau.

Nodir heriau sylweddol sy'n wynebu'r sefydliad ar dudalen 40.

Adolygiad effeithiolrwydd

Fel Swyddog Cyfrifyddu, rwy'n gyfrifol am gynnal system ddiogel o reolaeth fewnol. Dylanwadir ar fy nhrosolwg o effeithiolrwydd y system reolaeth fewnol gan waith yr archwilwyr mewnol a'r Tîm Rheoli o fewn y sefydliad sy'n gyfrifol am ddatblygu a chynnal y system reolaeth fewnol, a chan sylwadau a wneir gan Archwilydd Cyffredinol Cymru yn ei lythyr rheolaeth ac mewn adroddiadau eraill.

Cymeradwywyd y cynllun archwilio mewnol blynyddol ar gyfer 2017-18 gan y Tîm Rheoli a'r Pwyllgor Archwilio a Risg. Archwiliwyd y meysydd gwaith canlynol yn ystod y flwyddyn a derbyniwyd adroddiadau arnynt.

Maes	Adroddiad Archwilio Mewnol	Lefel Sicrwydd
Y Drefn Rheoleiddio (Cwynion)	Adroddiad Sicrwydd	Sylweddol
Prosesau Ariannol Craidd	Adroddiad Sicrwydd	Sylweddol
Prosesau Adnoddau Dynol	Adroddiad Sicrwydd	Canolig
Prosesau TG (dilynol)	Adroddiad Sicrwydd	Canolig
Cyfathrebu	Adolygiad o Werth	-

Mae'r archwilwyr mewnol, Baldwins, wedi datgan barn yn eu hadroddiad blynyddol eu bod yn gallu rhoi sicrwydd sylweddol dros ein rheolaeth ariannol, gweithredol a strwythurol fewnol ar gyfer 2016-17. Yn eu hadroddiadau sicrwydd yn 2015-16 gwnaethpwyd argymhellion ar sut i wneud gwelliannau pellach i'r system rheolaeth fewnol. Mae'r Archwilydd Mewnol wedi cadarnhau yn ei hadroddiadau ar gyfer 2016-17 bod nifer sylweddol o'r argymhellion wedi eu gweithredu a chynnydd sylweddol i'r gweddill. Roedd argymhellion pellach yn eu hadroddiadau yn 2016-17, ac rwyf wedi ymateb i'w hargymhellion ac wedi cytuno ar raglen o welliant parhaus.

Digwyddiadau cysylltiedig â data personol

Yn ystod y flwyddyn ariannol, nid adroddwyd unrhyw ddigwyddiad yn ymwneud â data personol. Mae'r Comisiynydd yn cynnal polisi a gweithdrefnau diogelu gwybodaeth.

Effeithiolrwydd o drefniadau chwythu'r chwiban

Mae Comisiynydd y Gymraeg yn gyfrifol am roi trefniadau mewn lle ar gyfer llywodraethu a gwarchod adnoddau. Mater o arfer da ymhlith cyflogwyr yw gosod gweithdrefnau chwythu'r chwiban mewnol. Cymeradwywyd Polisi Chwythu'r Chwiban Comisiynydd y Gymraeg gan y Tîm Rheoli ym mis Mehefin 2017. Mae manylion cyswllt Cadeirydd y Pwyllgor Archwilio a Risg ac Aelodau o dîm Archwilwyr Mewnol y Comisiynydd, Baldwins, yn cael eu cynnwys yn y polisi fel unigolion y gall swyddogion godi pryderon gyda hwy. Nid adroddwyd unrhyw ddigwyddiad yn ystod y flwyddyn o bryderon dan y polisi chwythu chwiban.

Meri Huws
Swyddog Cyfrifyddu
Comisiynydd y Gymraeg

Adroddiad Taliadau Cydnabyddiaeth ac Adroddiad Staff

Cytundebau Gwasanaeth

Mae Deddf Diwygio Cyfansoddiadol a Llywodraethiant 2010 yn gofyn bod penodiadau Gwasanaethau Cyhoeddus yn cael eu gwneud ar sail teilyngdod a chystadleuaeth deg ac agored. Mae'r Egwyddorion Recriwtio a gyhoeddwyd gan Gomisiwn y Gwasanaeth Sifil yn pennu'r amgylchiadau pan ellir gwneud penodiadau fel arall.

Oni nodir yn wahanol isod, mae gan y swyddogion a gwmpesir yn yr adroddiad hwn benodiadau sy'n ben agored. Byddai ymadawiadau cynnar, ac eithrio am gamymddwyn, yn arwain at yr unigolyn yn derbyn iawndal fel y nodir yng Nghynllun Digolledu'r Gwasanaeth Sifil.

Polisi Taliadau Cydnabyddiaeth

Mae swyddogion Comisiynydd y Gymraeg yn parhau ar amodau a thelerau sy'n cyfateb i amodau a thelerau Llywodraeth Cymru. Dymuniad y Comisiynydd yw parhau ar yr un amodau a thelerau.

Telir aelodau'r Panel Cynghori, a benodwyd gan Weinidogion Cymru, yn unol â chyfraddau a osodwyd gan Lywodraeth Cymru. Telir aelodau o'r Pwyllgor Archwilio a Risg, a benodwyd gan Gomisiynydd y Gymraeg, ar yr un raddfa ag aelodau'r Panel Cynghori.

Mae Comisiynydd y Gymraeg yn gweithredu Cynllun Rheoli Perfformiad ar gyfer ei holl swyddogion (gan gynnwys swyddogion hŷn) sy'n cyfateb i'r cynllun a ddefnyddir gan Drysorlys EM. Ni chyplysir taliadau cydnabyddiaeth â pherfformiad ar gyfer swyddogion sydd yn bodloni'r gofynion sylfaenol ar gyfer y swydd, er gall y cynnydd yn rhychwant y tâl gael ei hepgor pan nad yw'r gofynion perfformiad sylfaenol wedi eu bodloni.

Ar y cyfan, cyflogir swyddogion (gan gynnwys swyddogion hŷn) i swyddi parhaol. Mae cyfnodau rhybudd yn amrywio o bedair wythnos i dri mis, gan ddibynnu ar lefel gwasanaeth a'i hyd.

Cydraddoldeb yn y gweithle

Mae'r Comisiynydd yn gwrthwynebu'n llwyr unrhyw wahaniaethu ar ba bynnag sail. Gweithredir prosesau teg a chyson wrth ddewis a dethol swyddogion newydd.

Gofynnir i ymgeiswyr gwblhau ffurflen monitro cyfle cyfartal fel rhan o'r broses ymgeisio. Mae Comisiynydd y Gymraeg yn gweithredu cynllun cyfweiliad gwarantiedig i unrhyw un sydd ag anabledd, fel y'i diffinnir gan y Ddeddf Cydraddoldeb 2010, ac sy'n cyrraedd y gofynion hanfodol ar gyfer y swydd.

Wrth ddefnyddio arferion cyflogaeth teg a gwrthrychol, bydd y Comisiynydd yn sicrhau bod swyddogion yn cael eu trin yn deg a chyda pharch yn y gweithle, ac yn cael cyfle cyfartal i gyfrannu ac i gyflawni i'w potensial llawn. Byddai addasiadau rhesymol ac/neu

hyfforddiant yn cael eu darparu ar gyfer swyddogion a ddaeth yn bobl ag anabledd yn ystod eu cyflogaeth gyda'r Comisiynydd.

Taliadau Cydnabyddiaeth (*)

(*) Mae'r adran hon yn amodol ar archwiliad

Rhestrir yn yr adrannau sy'n dilyn daliadau cydnabyddiaeth a diddordebau pensiwn y Comisiynydd a'r cyfarwyddwyr sydd ag awdurdod neu sy'n gyfrifol am arwain a rheoli prif weithgareddau'r Comisiynydd:

	Cyflog (£000)		¹ Buddion Pensiwn (i'r £1,000 agosaf)		Cyfanswm (£000)	
	2017-18	2016-17	2017-18	2016-17	2017-18	2016-17
Meri Huws	95-100	95-100	3,000	1,000	100-105	95-100
Gwenith Price ²	60-65	60-65	17,000	14,000	80-85	75-80
Dyfan Sion	55-60	50-55	31,000	30,000	85-90	80-85

¹ Caiff gwerth y buddion pensiwn ei gyfrifo fel a ganlyn: (cynnydd gwirioneddol mewn pensiwn* x20) + (cynnydd gwirioneddol mewn unrhyw gyfandaliad*) - (cyfraniadau a wneir gan aelod) *ac eithrio cynnydd oherwydd chwyddiant neu unrhyw gynnydd neu ostyngiad o ganlyniad i drosglwyddo hawliau pensiwn.

Caiff gwerth buddion pensiwn ei gyfrifo gan MyCSP, sefydliad sydd yn gyfrifol am weinyddu Prif Gynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil ar ran y Gwasanaeth Sifil. Nid oes gan Gomisiynydd y Gymraeg unrhyw ddylanwad dros y cyfrifo na'r symiau a adroddwyd. Nid yw hwn yn swm y mae'r sefydliad wedi ei dalu i swyddog yn ystod y flwyddyn; mae'n gyfrifiad sy'n defnyddio gwybodaeth o'r tabl buddion pensiwn. Gall nifer o ffactorau ddylanwadu ar y ffigurau hyn e.e. newidiadau mewn cyflog swyddog, p'un a ydyw'n dewis gwneud cyfraniadau ychwanegol i'r cynllun pensiwn o'i gyflog yn ogystal â ffactorau prisio eraill sy'n effeithio ar y cynllun pensiwn yn ei gyfarwydd.

² Mae'r cyfarwyddwr yn derbyn lwfans o 10% o'r cyflog am ddirprwyo i Gomisiynydd y Gymraeg yn ystod cyfnodau absenoldeb neu ar gais y Comisiynydd.

Cyflog

Mae 'cyflog' yn cynnwys cyflog gros, goramser a lwfans cyfrifoldeb pan fo'n briodol. Mae'r adroddiad hwn wedi ei seilio ar daliadau cronodig gan Gomisiynydd y Gymraeg a gofnodwyd yn y cyfrifon hyn.

Penodwyd Meri Huws fel Comisiynydd y Gymraeg o 1 Ebrill 2012 ar gytundeb saith mlynedd gan Brif Weinidog Cymru o dan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011 Atodlen 1 Paragraffau 3(1) a 6(1). Mae Comisiynydd y Gymraeg yn aelod o Brif Gynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil (PGPGS). Wrth bennu unrhyw gynnydd blynyddol yn nhâl y Comisiynydd, bydd Prif Weinidog Cymru yn ystyried argymhellion y Corff Adolygu Cyflogau Uwch-swyddogion (SSRB), corff sy'n cynghori Prif Weinidog y Deyrnas Unedig a'r gweinyddiaethau datganoledig ar lefelau tâl y sector cyhoeddus.

Tâl yn seiliedig â pherfformiad

Ni wnaed taliadau yn seiliedig â pherfformiad na thaliadau bonws yn ystod 2017-18 i swyddogion hŷn (2016-17: £0).

Buddion mewn da

Mae gwerth ariannol buddion mewn da yn cwmpasu unrhyw fuddion a ddarperir gan y cyflogwr ac a ystyrir gan Gyllid a Thollau EM yn daliad trethadwy. Ni wnaed buddion mewn da yn ystod 2017-18 i swyddogion hŷn (2017-17: £0).

Trefniadau oddi ar y gyflogres

Ni wnaethpwyd unrhyw daliadau i unigolion dan drefniadau oddi ar y gyflogres yn ystod y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2018 (2016-17: £0).

Ymgynghorwyr

Ni wnaethpwyd unrhyw daliadau i unigolion na sefydliadau ar gyfer gwasanaethau ymgynghori, tu hwnt i weithgareddau arferol y sefydliad, yn ystod y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2018 (2016-17: £0).

Tâl cydnabyddiaeth: amrediad a chanolrif

Gofynnir i gyrff sy'n adrodd ddatgelu amrediad tâl swyddogion a'r berthynas rhwng tâl y swyddog uchaf ei dâl yn eu sefydliad a thâl canolrif gweithlu'r sefydliad.

	31 Mawrth 2018	31 Mawrth 2017
Band cyflog (£000) y swyddog uchaf ei dâl (Comisiynydd)	95-100	95-100
Tâl canolrif y gweithlu (£)	35,750	34,750
Cymhareb canolrif tâl y gweithlu â'r swyddog uchaf ei dâl	2.73	2.81
Rhychwant tâl uchaf (ac eithrio'r Comisiynydd)	64,003	62,590
Rhychwant tâl isaf	12,831	23,400

Cyfrifir cyfanswm canolrifol y gydnabyddiaeth drwy ddefnyddio tâl cywerth â llawn amser (cyflog gros) yr holl swyddogion, heb gynnwys y Comisiynydd, a hynny ar y dyddiad adrodd.

Enw a theitl	Cyfanswm y pensiwn cronedig a chyfan daliad perthnasol ar oedran ymddeol ar 31/03/18	Cynnydd Gwirionedd ol mewn pensiwn a chyfan daliad perthnasol ar oedran ymddeol	Gwerth Trosglwydd o sy'n Gyfwerth ag Arian Parod 31/03/18	Gwerth Trosglwydd o sy'n Gyfwerth ag Arian Parod 31/03/17	Cynnydd Gwirionedd ol yng Ngwerth Trosglwydd o sy'n Gyfwerth ag Arian Parod	Cyfraniad y cyflogwr i gyfrif pensiwn partneriaeth
	£000	£000	£000	£000	£000	£100 agosaf
Meri Huws	5-10	0-2.5	182	169	3	-
Gwenith Price	20-25	0-2.5	374	343	6	-
Dyfan Sion	10-15	0-2.5	171	146	13	-

Pensiynau'r Gwasanaeth Sifil

Darperir buddion pensiwn drwy drefniadau pensiwn y Gwasanaeth Sifil. Er 1 Ebrill 2015 cyflwynwyd cynllun pensiwn newydd ar gyfer gweision sifil - Cynllun Pensiwn Gweision Sifil ac Eraill neu **alpha**, sydd yn darparu buddiannau ar sail cyflog holl yrfa gydag oedran ymddeol arferol cydradd ag Oedran Pensiwn Statudol yr aelod (neu 65 os yn hŷn). O'r dyddiad hwnnw ymaelododd pob gwas sifil a benodwyd o'r newydd a'r rhan fwyaf o'r rhai a oedd eisoes mewn gwasanaeth ag **alpha**. Cyn y dyddiad hwnnw roedd gweision sifil yn aelodau o Brif Gynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil (PGPGS). Mae gan y PGPGS bedair adran: 3 yn darparu buddiannau ar sail cyflog terfynol (**classic**, **premium** neu **classic plus**) gydag oedran ymddeol arferol o 60; ac un sy'n darparu buddiannau ar sail cyflog holl yrfa (**nuvos**) gydag oedran ymddeol arferol o 65.

Nid yw'r trefniadau statudol hyn wedi eu hariannu, Senedd y Deyrnas Unedig sy'n diwallu costau'r buddion bob blwyddyn. Cynyddir pensiynau sy'n daladwy o dan **classic**, **premium**, **classic plus**, **nuvos** ac **alpha** yn flynyddol yn unol â deddfwriaeth Cynyddu Pensiynau. Parhaodd aelodau'r PGPGS a oedd o fewn 10 mlynedd o'u hoedran ymddeol arferol ar 1 Ebrill 2012 yn y PGPGS ar ôl 1 Ebrill 2015. Bydd y rhai a oedd rhwng 10 mlynedd a 13 mlynedd a 5 mis o'u hoedran ymddeol arferol ar 1 Ebrill 2012 yn ymuno ag **alpha** rhywbryd rhwng 1 Mehefin, 2015 a 1 Chwefror 2022. Mae buddiannau PGPGS pob aelod sydd yn newid i **alpha** yn cael eu 'bancio', gyda buddiannau blaenorol y rhai yn un o'r adrannau cyflog terfynol y PGPGS yn seiliedig ar eu cyflog terfynol pan fyddant yn gadael **alpha**. (Mae'r ffigurau pensiwn a ddyfynnir ar gyfer swyddogion yn dangos pensiwn adeiladwyd yn PGPGS neu **alpha** - fel y bo'n briodol. Lle mae gan y swyddog fuddiannau yn y PGPGS ac **alpha** y swm a ddyfynnir yw gwerth cyfunol eu buddiannau yn y ddau gynllun.) Gall aelodau a ymaelododd â'r cynllun o fis Hydref 2002 ddewis rhwng ymaelodi â'r trefniant budd diffiniedig priodol

neu ymaelodi â phensiwn rhanddeiliad 'pwrcasu ariannol' gyda chyfraniad ystyrllon gan y cyflogwr (cyfrif pensiwn **partneriaeth**).

Pennir cyfraniadau'r cyflogai yn ddibynol ar eu cyflog ac maent yn amrywio rhwng 4.60% ac 8.05% o'r enillion pensiynadwy ar gyfer **classic, premium, classic plus, nuvos** ac **alpha**. Bydd buddion y cynllun **classic** yn cronni ar raddfa 1 rhan mewn 80 o'r cyflog pensiynadwy terfynol am bob blwyddyn o wasanaeth. Yn ogystal, mae cyfandaliad sy'n gywerth â thair blynedd o bensiwn dechreuol yn daladwy adeg ymddeol. Ar gyfer **premium**, bydd buddion yn cronni ar raddfa 1 rhan mewn 60 o'r enillion pensiynadwy terfynol ar gyfer pob blwyddyn o wasanaeth. Yn wahanol i **classic**, ni cheir cyfandaliad awtomatig. Yn ei hanfod, mae **classic plus** yn gynllun cymysg, gyda buddion am wasanaeth cyn 1 Hydref 2002 wedi eu cyfrifo'n fras megis **classic**, a buddion am wasanaeth o Hydref 2002 wedi eu cyfrif megis **premium**. Yn **nuvos**, mae aelod yn adeiladu pensiwn sydd wedi ei seilio ar ei gyflog pensiynadwy yn ystod cyfnod ei aelodaeth o'r cynllun. Ar ddiwedd blwyddyn y cynllun (31 Mawrth), caiff cyfrif pensiwn cyflogadwy'r aelod ei gredydu â 2.3% o gyflog pensiynadwy'r flwyddyn gynllun honno a chaiff y pensiwn cronedig ei uwchraddio yn unol â deddfwriaeth Cynyddu Pensiynau. Mae buddiannau **alpha** yn cronni yn yr un modd â **nuvos** ac eithrio bod y gyfradd cronni yn 2.32%. Ym mhob achos, gall aelodau ddewis ildio (cyfnewid) pensiwn am gyfandaliad hyd at y terfynau a osodir gan Ddeddf Cyllid 2004.

Trefniant pensiwn rhanddeiliad yw'r cyfrif pensiwn **partneriaeth**. Bydd y cyflogwr yn gwneud cyfraniad sylfaenol rhwng 8% a 14.75% (gan ddibynnu ar oedran yr aelod) i mewn i gynnyrch pensiwn rhanddeiliad a ddewisir gan y cyflogai o banel o ddarparwyr. Nid oes rhaid i'r cyflogai gyfrannu, ond lle byddant yn cyfrannu, bydd y cyflogwr yn cyfrannu'n gyfatebol hyd at 3% o'r cyflog pensiynadwy (yn ogystal â chyfraniad sylfaenol y cyflogwr). Bydd cyflogwyr hefyd yn cyfrannu 0.5% pellach o gyflog pensiynadwy er mwyn talu am sicrwydd budd risg a ddarperir yn ganolog (marwolaeth mewn gwasanaeth ac ymddeoliad ar sail salwch).

Y pensiwn cronedig a nodir yw'r pensiwn y mae hawl gan yr aelod i'w dderbyn pan fydd yn cyrraedd oedran ymddeol, neu'n syth wedi iddo beidio â bod yn aelod gweithredol o'r cynllun os bydd eisoes wedi cyrraedd yr oedran ymddeol. Yr oedran ymddeol yw 60 ar gyfer **classic, premium a classic plus**, a 65 ar gyfer aelodau **nuvos**, a'r uchaf o 65 neu'r Oedran Ymddeol Statudol ar gyfer aelodau **alpha**. (Mae'r symiau pensiwn a ddyfynnir ar gyfer swyddogion yn dangos pensiwn a enillwyd yn PGPGS neu **alpha** - fel y bo'n briodol. Lle bo gan y swyddog buddiannau yn PGPGS ac **alpha** y swm a ddyfynnir yw gwerth cyfunol eu buddiannau yn y ddau gynllun, ond nodir gallai rhan o'r pensiwn hwnnw fod yn daladwy o wahanol oedrannau.)

Ceir rhagor o wybodaeth am drefniadau pensiwn y Gwasanaeth Sifil ar y wefan www.civilservicepensionscheme.org.uk

Gwerthoedd Trosglwyddo sy'n Gyfwerth ag Arian Parod

Ystyr Gwerth Trosglwyddo sy'n Gyfwerth ag Arian Parod (GTGAP) yw'r gwerth cyfalaf wedi ei asesu gan actwari o fuddion cynllun pensiwn sydd wedi eu cronni gan aelod ar adeg benodol mewn amser. Y buddion y rhoddir gwerth arnynt yw buddion cronedig yr aelod a phensiwn cymar amodol sy'n daladwy o'r cynllun. Mae GTGAP yn daliad a wneir gan gynllun pensiwn neu drefniant er mwyn sicrhau buddion pensiwn mewn cynllun pensiwn neu drefniant arall lle bydd yr aelod yn gadael cynllun ac yn dewis trosglwyddo'r buddion a gronnwyd yn y cynllun blaenorol. Mae'r ffigurau pensiwn a ddangosir yn ymwneud â'r buddion y mae'r unigolyn wedi eu cronni o ganlyniad i gyfanswm eu haelodaeth o'r cynllun pensiwn, ac nid yn unig eu gwasanaeth mewn swyddogaeth hŷn y mae'r datgeliad yn berthnasol iddi.

Mae'r ffigurau yn cynnwys gwerth unrhyw fudd pensiwn mewn cynllun arall neu drefniant y mae'r aelod wedi ei drosglwyddo i drefniadau pensiwn y Gwasanaeth Sifil. Maent hefyd yn cynnwys unrhyw fudd pensiwn arall a gronnir i'r aelod o ganlyniad i'r ffaith ei fod wedi pwrcau budd pensiwn ychwanegol ar ei gost ei hun. Cyfrifir GTGAPau yn unol â'r Rheoliadau Cynlluniau Pensiwn Galwedigaethol (Gwerthoedd Trosglwyddo) (fel y'u diwygiwyd) 2008, ond nid ydynt yn ystyried unrhyw wir ostyngiad neu ostyngiad potensial i fudd-daliadau sy'n deillio o'r Dreth Lwfans dros Oes a allai fod yn daladwy pan gymerir budd-daliadau pensiwn.

Cynnydd gwirioneddol mewn GTGAP

Mae hyn yn adlewyrchu'r cynnydd mewn GTGAP sydd wedi ei ariannu gan y cyflogwr. Nid yw'n cynnwys y cynnydd yn y pensiwn cronedig oherwydd chwyddiant, cyfraniadau a dalwyd gan y cyflogai (gan gynnwys gwerth unrhyw fuddion a drosglwyddwyd o gynllun pensiwn neu drefniant arall) ac mae'n defnyddio ffactorau prisio cyffredin y farchnad ar gyfer cychwyn a diwedd y cyfnod.

Rhwymedigaethau pensiwn

Telir i'r Tâl-feistr Cyffredinol symiau priodol i gynrychioli rhwymedigaethau cronedig Prif Gynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil. Ceir rhagor o fanylion yn yr Adroddiad Taliadau Cydnabyddiaeth ac yn nodyn 1.8 i'r cyfrifon.

Adroddiad staff

Demograffeg oedran/rhyw'r gweithlu

Oedran cyfartalog swyddogion Comisiynydd y Gymraeg ar 31 Mawrth 2018 oedd 36 mlwydd oed (2016-17: 36 mlwydd oed).

Crynhir demograffeg rhywedd y cyfarwyddwyr a'r swyddogion ar 31 Mawrth 2017 yn y tabl isod:

	31 Mawrth 2018		31 Mawrth 2017	
	Gwryw %	Menyw %	Gwryw %	Menyw %
Comisiynydd a'r Cyfarwyddwyr	33.3	66.7	33.3	66.7
Swyddogion eraill	35.4	64.6	32.5	67.5
Cyfanswm	35.3	64.7	32.6	67.4

Rheoli absenoldeb a phresenoldeb

Cyfanswm y diwrnodau gwaith a gollwyd drwy absenoldeb salwch am y cyfnod 1 Ebrill 2017 hyd 31 Mawrth 2018 oedd 292.0 (2016-17: 139.5).

O'r diwrnodau gwaith a gollwyd drwy salwch, roedd 56.8% (2016-17: 100%) ohonynt oherwydd absenoldeb tymor byr a 43.2% (2016-17: 34%) oherwydd absenoldeb hirdymor. Diffiniad absenoldeb hirdymor yw absenoldeb o fwy nag 20 diwrnod am yr un rheswm.

Cyfartaledd y diwrnodau gwaith a gollwyd fesul pen (cywerth â llawn amser) oedd 6.3 (2016-17: 3.1) a hynny wedi ei seilio ar 46.3¹ aelod o staff cywerth â llawn amser (2016-17: 45.4¹).

¹ At bwrpas y datgeliad mae aelodau staff cywerth â llawn amser yn cynnwys Comisiynydd y Gymraeg a 45.3 swyddog cywerth â llawn amser (2016-17: 44.4)

Trosiant staff

Roedd cyfradd trosiant staff yn 2017–18 yn 12.6% (2016-17: 14.5%).

Cofrestr rhoddion

Mae gan y Comisiynydd gofrestr rhoddion. Nid oes unrhyw eitem a gofnodwyd yn ystod y flwyddyn yn cael ei hystyried o bwys materol fel y bo angen ei chynnwys yn y datganiadau ariannol hyn.

Niferoedd swyddogion a chostau perthnasol

	2017-18	2016-17
	£000	£000
Cyflogau (cytundebau parhaol)	1,469	1,410
Cyflogau (cytundebau cyfnod penodol)	203	214
Costau nawdd cymdeithasol	140	136
Costau pensiwn	347	340
	2,159	2,100
Ffioedd aelodau o bwyllgorau (1)	8	5
Costau swyddogion drwy asiantaeth	2	7
Cyfanswm	2,169	2,112

	2017-18	2016-17
Niferoedd swyddogion		
Comisiynydd y Gymraeg	1.0	1.0
Swyddogion a gyflogir ar gytundebau parhaol	37.9	37.4
Swyddogion a gyflogir ar gytundebau cyfnod penodol	7.4	7.0
Swyddogion drwy asiantaeth	0.1	0.2
Nifer cyfartalog (2)	46.4	45.6
Aelodau o bwyllgorau (1)	7	9

1 - Mae'r aelodau yn cynnwys 3 aelod o'r Panel Cynghori (2016-17: 5) a 4 aelod o'r Pwyllgor Archwilio a Risg (2016-17: 4). Talwyd ffioedd o £256 y dydd i'r Cadeirydd a £198 y dydd i aelodau eraill. Ildiodd Nigel Annett ei ffi am fynychu'r Pwyllgor Archwilio a Risg yn 2016-17.

2 – Nifer cywerth â llawn amser a gyflogwyd yn ystod y flwyddyn.

Ceir gwybodaeth am fuddiannau cyflog a phensiwn y Comisiynydd a swyddogion hŷn y Comisiynydd ar dudalennau 50 i 55.

Pensiynau

Ceir manylion pensiynau ar dudalennau 53 i 55.

Mae Prif Gynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil (PGPGS) ac alpha yn gynlluniau buddiannau diffiniedig heb ei ariannu ar gyfer nifer o gyflogwyr ac o ganlyniad nid oes modd i Gomisiynydd y Gymraeg adnabod ei chyfran o'r asedau a'r rhwymedigaethau sylfaenol. Pennodd actiwari'r cynllun werth y cynllun ar 31 Mawrth 2012. Mae gwybodaeth ar gael yng nghyfrifon adnoddau Swyddfa'r Cabinet: Civil Superannuation (www.civilservice.gov.uk/pensions).

Ar gyfer 2017-18, roedd cyfraniadau'r cyflogwr o £344,000 (2016-17 : £338,000) yn daladwy i gynlluniau pensiwn y gwasanaeth sifil un o bedair graddfa rhwng 20.0% a 24.5% o gyflog pensiynadwy, yn seiliedig ar fandiau cyflog. Mae Actiwari'r Cynllun yn

adolygu cyfraniadau'r cyflogwr, gan amlaf bob pedair blynedd, yn dilyn prisiant llawn o'r cynllun. Mae graddfeydd y cyfraniadau yn adlewyrchu buddiannau a gronwyd yn ystod 2017-18 i'w talu ar ymddeoliad yr aelod, nid y buddiannau a dalwyd yn ystod y cyfnod hwn i bensiynwyr presennol.

Gall swyddogion ddewis agor cyfrif pensiwn partneriaeth, cynllun pensiwn rhanddeiliad â chyfraniad cyflogwr. Talwyd cyfraniadau'r cyflogwr o £3,000 (2016-17: £3,000) i un neu fwy o banel o dri o ddarparwyr pensiwn rhanddeiliad penodedig. Mae cyfraniadau'r cyflogwr yn ddibynnol ar oedran ac ar raddfa rhwng 8.0% a 14.75% o gyflog pensiynadwy. Mae'r cyflogwr hefyd yn rhoi cyfraniad cyfatebol o hyd at 3% o gyflog pensiynadwy. Yn ogystal roedd cyfraniadau cyflogwr o £160 (2016-17: £150), 0.5% o gyflog pensiynadwy, yn daladwy i PGPGS i warchod rhag cost darparu yn y dyfodol am gyfandaliadau buddiant marwolaeth mewn swydd neu ymddeoliad o achos afiechyd y cyflogeion hyn.

Datganiad o Gyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu

Yn unol ag Atodlen 1 Paragraff 18(1), Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, mae'n ofynnol i Gomisiynydd y Gymraeg lunio cyfrifon o ran pob blwyddyn ariannol yn unol â chyfarwyddiadau a roddir, gyda chydysyniad Trysorlys EM, gan Weinidogion Cymru.

Llunnir y cyfrifon ar sail gronadol, ac mae'n rhaid iddynt roi darlun gwir a theg o sefyllfa'r Comisiynydd ar ddiwedd y cyfnod, ac o'r gwariant net, newidiadau yn ecwiti'r trethdalwr a'r llifoedd arian am y flwyddyn.

Wrth baratoi'r cyfrifon mae'n ofynnol i'r Swyddog Cyfrifyddu gydymffurfio â gofynion y Government Financial Reporting Manual ac yn arbennig i:

- ufuddhau i'r cyfarwyddyd cyfrifon a roddwyd gan Weinidogion Cymru, gan gynnwys y gofynion perthnasol o ran cadw cyfrifon a datgeliadau, a gweithredu polisiau cyfrifo perthnasol a'u defnyddio'n gyson;
- llunio penderfyniadau ac amcangyfrifon mewn modd rhesymol;
- datgan a gadwyd at y safonau cyfrifo perthnasol a osodwyd yn y Government Financial Reporting Manual, a datgelu ac esbonio unrhyw wro materol a welir yn y cyfrifon; a
- llunio cyfrifon ar sail bod yn fusnes gweithredol.

Yn unol ag Atodlen 1 Paragraff 16(1), Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, y Comisiynydd yw'r Swyddog Cyfrifyddu.

Mae cyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu, gan gynnwys cyfrifoldeb am sicrhau priodoldeb a rheoleidd-dra'r cyllid cyhoeddus y mae'r Swyddog Cyfrifyddu'n atebol amdano, tros gadw cofnodion priodol ac i warchod asedau Comisiynydd y Gymraeg, wedi eu nodi yn y memorandwm, Managing Public Money, a gyhoeddwyd gan Drysorlys EM a Rheoli Arian Cyhoeddus Cymru, a gyhoeddwyd gan Lywodraeth Cymru.

Fel Swyddog Cyfrifyddu gallaf gadarnhau:

- hyd y gwn, nid oes unrhyw wybodaeth archwilio berthnasol nad yw archwilwyr yr endid yn ymwybodol ohonynt;
- fy mod wedi cymryd pob cam y dylwn fod wedi ei gymryd i wneud fy hun yn ymwybodol o unrhyw wybodaeth archwilio berthnasol ac i sicrhau bod archwilwyr yr endid yn ymwybodol o'r wybodaeth honno; a
- bod yr adroddiad blynyddol a'r cyfrifon hyn yn deg, yn gytbwys ac yn ddealladwy a fy mod yn cymryd cyfrifoldeb personol amdanynt ac am y farn sydd ei hangen er mwyn pennu eu bod yn deg, yn gytbwys ac yn ddealladwy.

Meri Huws
Swyddog Cyfrifyddu
Comisiynydd y Gymraeg
13 Gorffennaf 2018

Tystysgrif ac adroddiad archwilio annibynnol Archwilydd Cyffredinol Cymru i Gynulliad Cenedlaethol Cymru

Adroddiad ar yr archwiliad o'r datganiadau ariannol

Barn

Ardystiaf fy mod wedi archwilio datganiadau ariannol Comisiynydd y Gymraeg am y flwyddyn a ddaeth i ben 31 Mawrth 2018 o dan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011.. Mae'r rhain yn cynnwys y Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr, y Datganiad ar y Sefyllfa Ariannol, y Datganiad Llif Arian Parod a'r Datganiad o Newidiadau o ran Ecwiti Trethdalwyr a'r nodiadau cysylltiedig. Paratowyd y datganiadau ariannol hyn o dan y polisiau cyfrifyddu a nodir ynddynt.

Yn fy marn i, mae'r datganiadau ariannol:

- yn rhoi darlun gwir a theg o sefyllfa Comisiynydd y Gymraeg ar 31 Mawrth 2018 a'i wariant net am y flwyddyn a ddaeth i ben bryd hynny; ac
- wedi'u paratoi'n briodol yn unol â chyfarwyddiadau Gweinidogion Cymru a gyhoeddwyd yn unol â Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Sail y farn

Cynhaliais fy archwiliad yn unol â'r gyfraith berthnasol a'r Safonau Archwilio Rhyngwladol yn y DU (ISAs (DU)). Caiff fy nghyfrifoldebau o dan y safonau hyn eu disgrifio ymhellach yn adran cyfrifoldebau'r archwilydd am archwilio'r adran datganiadau ariannol yn fy adroddiad. Rwy'n annibynnol o'r corff yn unol â'r gofynion moesegol sy'n berthnasol i'm harchwiliad o'r datganiadau ariannol yn y DU, yn cynnwys Safon Foesegol y Cyngor Adrodd Ariannol, ac rwyf wedi cyflawni fy nghyfrifoldebau moesegol eraill yn unol â'r gofynion hyn. Credaf fod y dystiolaeth archwilio rwyf wedi'i chael yn ddigonol ac yn briodol i ddarparu sail i'm barn.

Casgliadau yn ymwneud â busnes gweithredol

Nid oes gennyf unrhyw beth i'w nodi o ran y materion canlynol y mae Safonau Archwilio Rhyngwladol y DU yn ei gwneud yn ofynnol i mi gyflwyno adroddiad i chi arnynt os bydd yr amgylchiadau canlynol yn berthnasol:

- nid yw'r defnydd o sail gyfrifyddu busnes gweithredol wrth baratoi'r datganiadau ariannol yn briodol; neu
- nid yw'r Comisiynydd y Gymraeg wedi datgelu yn y datganiadau ariannol unrhyw ansicrwydd perthnasol a nodwyd a all fwrw amheuaeth sylweddol dros allu'r corff i barhau i fabwysiadu sail gyfrifyddu busnes gweithredol am gyfnod o ddeuddeg mis o leiaf o'r dyddiad pan awdurdodir cyhoeddi'r datganiadau ariannol.

Gwybodaeth arall

Comisiynydd y Gymraeg sy'n gyfrifol am y wybodaeth arall yn yr adroddiad blynyddol a chyfrifon. Mae'r wybodaeth arall yn cynnwys y wybodaeth yn yr adroddiad blynyddol, heblaw am y datganiadau ariannol a'm hadroddiad fel archwilydd arnynt. Nid yw fy marn am y datganiadau ariannol yn cwmpasu'r wybodaeth arall ac, ar wahân i'r graddau a nodir yn benodol yn ddiweddarach yn fy adroddiad, nid wyf yn mynegi unrhyw fath o gasgliad sicrwydd ar hynny.

Mewn cysylltiad â'm harchwiliad o'r datganiadau ariannol, fy nghyfrifoldeb yw darllen y wybodaeth arall er mwyn nodi anghysondebau perthnasol â'r datganiadau ariannol archwiliedig a nodi unrhyw wybodaeth sy'n ymddangos fel petai'n berthnasol anghywir ar sail y wybodaeth a ddaeth i law wrth i mi gyflawni'r archwiliad neu sy'n berthnasol anghyson â'r wybodaeth honno. Os dof yn ymwybodol o unrhyw gamddatganiadau neu anghysondebau perthnasol amlwg, ystyriaf y goblygiadau i'm hadroddiad.

Barn ar reoleidd-dra

Yn fy marn i, mae'r gwariant a'r incwm a nodir yn y datganiadau ariannol wedi eu defnyddio at y dibenion a fwriadwyd gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru ymhob ffordd berthnasol ac mae'r trafodion ariannol a gofnodir yn y datganiadau ariannol yn cydymffurfio â'r awdurdodau sy'n eu llywodraethu.

Adrodd ar ofynion eraill

Barn ar faterion eraill

Yn fy marn i, mae'r rhan o'r Adroddiad ar Gydnabyddiaeth i'w harchwilio wedi'i pharatoi'n briodol yn unol â chyfarwyddiadau Gweinidogion Cymru a wnaed o dan o dan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Yn fy marn i, yn seiliedig ar y gwaith a wnaed yn ystod fy archwiliad:

- mae'r wybodaeth a roddwyd yn y Datganiad Llywodraethiant Blynyddol ar gyfer y flwyddyn ariannol y paratowyd y datganiadau ariannol ar ei chyfer yn gyson â'r datganiadau ariannol ac wedi'i baratoi yn unol â chanllawiau Gweinidogion Cymru;
- mae'r wybodaeth a roddwyd yn yr Adroddiad Strategol ar gyfer y flwyddyn ariannol y paratowyd y datganiadau ariannol ar ei chyfer yn gyson â'r datganiadau ariannol ac wedi'i baratoi yn unol â Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Materion y cyflwynaf adroddiad arnynt drwy eithriad

Yn sgil gwybodaeth a dealltwriaeth y corff a'i amgylchedd a gafwyd yn ystod yr archwiliad, nid wyf wedi nodi camddatganiadau perthnasol yn yr Adroddiad Strategol nodwch y wybodaeth arall a ddarparwyd neu'r Datganiad Llywodraethu Blynyddol.

Nid oes gennyf unrhyw beth i'w nodi o ran y materion canlynol, y cyflwynaf adroddiad i chi arnynt os bydd yr amgylchiadau canlynol yn berthnasol, yn fy marn i:

- ni chadwyd cofnodion cyfrifyddu priodol;
- nid yw'r datganiadau ariannol na'r Adroddiad ar Gyflogau sydd i'w harchwilio yn cyd-fynd â'r cofnodion a'r ffurflenni cyfrifyddu;
- ni ddatgelwyd gwybodaeth a bennwyd gan Gweinidogion Cymru o ran cydnabyddiaeth a thrafodion eraill; neu
- nid wyf wedi derbyn yr holl wybodaeth ac esboniadau sydd eu hangen arnaf ar gyfer fy archwiliad.

Adroddiad

Nid oes gennyf sylwadau i'w gwneud ar y datganiadau ariannol hyn.

Cyfrifoldebau

Cyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu am y datganiadau ariannol

Fel yr eglurir yn fanylach yn y Datganiad o Gyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu, mae'r Swyddog Cyfrifyddu yn gyfrifol am baratoi'r datganiadau ariannol yn unol â Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011 a chyfarwyddiadau a wnaed gan Gweinidogion Cymru o dan y Ddeddf honno, ac am fod yn fodlon eu bod yn rhoi darlun gwir a theg ac am y fath reolaeth fewnol ag sy'n angenrheidiol ym marn y Swyddog Cyfrifyddu i allu paratoi datganiadau ariannol sy'n rhydd o gamddatganiadau perthnasol, boed hynny drwy dwyll neu wall.

Wrth baratoi'r datganiadau ariannol, mae'r Swyddog Cyfrifyddu yn gyfrifol am asesu gallu'r corff i barhau fel busnes gweithredol, gan ddatgelu fel sy'n gymwys, faterion yn ymwneud â busnes gweithredol a defnyddio sail gyfrifyddu busnes gweithredol oni thybir nad yw hynny'n briodol.

Cyfrifoldebau'r archwilydd am archwilio'r datganiadau ariannol

Fy amcanion yw cael sicrwydd rhesymol ynghylch p'un a yw'r datganiadau ariannol gyda'i gilydd yn rhydd o gamddatganiad perthnasol, boed hynny drwy dwyll neu wall, a chyhoeddi adroddiad yr archwilwyr sy'n cynnwys fy marn. Mae sicrwydd rhesymol yn lefel uchel o sicrwydd, ond nid yw'n gwarantu y bydd archwiliad a gynhelir yn unol â Safonau Archwilio Rhyngwladol y DU bob amser yn canfod camddatganiad perthnasol pan fo'n bodoli. Gall camddatganiadau ddeillio o dwyll neu wall ac fe'u hystyrir yn berthnasol os, yn unigol neu gyda'i gilydd, y gellid disgwyl iddynt yn rhesymol ddylanwadu ar benderfyniadau economaidd defnyddwyr a wneir ar sail y datganiadau ariannol hyn.

Ceir disgrifiad pellach o gyfrifoldebau'r archwilydd am archwilio'r datganiadau ariannol ar wefan y Cyngor Adrodd Ariannol yn www.frc.org.uk/auditorsresponsibilities. Mae'r disgrifiad hwn yn rhan o'm hadroddiad archwilio.

Cyfrifoldebau am reoleidd-dra

Mae'r Swyddog Cyfrifyddu yn gyfrifol am sicrhau rheoleidd-dra trafodion ariannol.

Mae'n ofynnol i mi gael tystiolaeth ddigonol i roi sicrwydd rhesymol bod y gwariant a'r incwm wedi'u cymhwysu at y dibenion a fwriadwyd gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru a bod y trafodion ariannol yn cydymffurfio â'r awdurdodau sy'n eu llywodraethu.

Huw Vaughan Thomas
Archwilydd Cyffredinol Cymru
17 Gorffennaf 2018

Swyddfa Archwilio Cymru
24 Heol y Gadeirlan
Caerdydd CF11 9LJ

Rhan 3 - Datganiadau Ariannol

	Tudalen
Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr	65
Datganiad Sefyllfa Ariannol	66
Datganiad Llifoedd Arian	67
Datganiad Newidiadau yn Ecwiti'r Trethdalwyr	68
Nodiadau'r Cyfrifon	69

Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr am y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2018

	Nodiadau	2017-18 £000	£000	2016-17 £000	£000
Gwariant					
Costau swyddogion		2,169		2,112	
Gweinyddu	4	846		748	
Gwariant rhaglenni eraill	5	261		221	
Dibrisiant ac amorteiddiad	6,7	36		44	
			3,312		3,125
Incwm	3		(63)		(69)
Gwariant net			3,249		3,056
Llog a dderbyniwyd			-		(1)
Gwariant net ar ôl llog			3,249		3,055

Mae'r holl weithgareddau a gwblhawyd yn ystod y flwyddyn yn parhau.

Ceir manylion costau swyddogion yn yr Adroddiad ar Daliadau Cydnabyddiaeth ac Adroddiad Staff ar dudalennau 50 a 58

Mae'r nodiadau ar dudalennau 69 i 77 yn rhan o'r cyfrifon hyn.

Datganiad Sefyllfa Ariannol ar 31 Mawrth 2018

	Nodiadau	31 Mawrth 2018		31 Mawrth 2017	
		£000	£000	£000	£000
Asedau nad ydynt yn gyfredol					
Asedau anghyfyrrddadwy	6	14		11	
Eiddo, offer a pheiriannau	7	70		83	
Cyfanswm asedau nad ydynt yn gyfredol			84		94
Asedau cyfredol					
Masnach a symiau eraill sy'n dderbyniadwy	8	82		106	
Arian parod ac arian cywerth	9	858		1,003	
Cyfanswm asedau cyfredol			940		1,109
Cyfanswm asedau			1,024		1,203
Rhwymedigaethau cyfredol					
Masnach a symiau eraill sy'n daladwy	10	(335)		(330)	
Cyfanswm rhwymedigaethau cyfredol			(335)		(330)
Cyfanswm asedau nad ydynt yn gyfredol ac asedau cyfredol net			689		873
Rhwymedigaethau nad ydynt yn gyfredol					
Darpariaethau	11	(188)		(174)	
Cyfanswm rhwymedigaethau nad ydynt yn gyfredol			(188)		(174)
Asedau llai rhwymedigaethau			501		699
Ecwiti'r trethdalwyr					
Cronfa gyffredinol			501		699
			501		699

Mae'r nodiadau ar dudalennau 69 i 77 yn rhan o'r cyfrifon hyn.

Mae'r datganiadau ariannol ar dudalennau 65 i 68 wedi eu cymeradwyo gan y Swyddog Cyfrifyddu ac wedi eu llofnodi gan:

Meri Huws
Swyddog Cyfrifyddu
Comisiynydd y Gymraeg
13 Gorffennaf 2018

Datganiad Llifoedd Arian am y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2018

	Nodiadau	2017-18 £000	2016-17 £000
Llifoedd arian o weithgareddau gweithredu			
Gwariant net		(3,249)	(3,056)
Amortiddiad ar asedau anghyfyrrdadwy	6	3	8
Dibrisiant ar eiddo, offer a pheiriannau	7	33	36
Colled ar werthiant asedau nad ydynt yn gyfredol		9	-
Lleihad / (Cynnydd) mewn derbyniadau masnach ac asedau cyfredol eraill	8	24	36
Cynnydd / (Lleihad) mewn taliadau masnach a thaliadau eraill	10	5	(7)
Cynnydd / (Lleihad) mewn darpariaethau	11	14	(2)
(All-lif) arian net o weithgareddau gweithredu		<u>(3,161)</u>	<u>(2,985)</u>
Llifoedd arian o weithgareddau buddsoddi			
Llog a dderbyniwyd		-	1
Taliad i gaffael asedau anghyfyrrdadwy	6	(6)	(1)
Taliad i gaffael eiddo, offer a pheiriannau	7	(29)	(17)
Derbyniadau am werthiant eiddo, offer a pheiriannau		-	-
(All-lif) arian net o weithgareddau buddsoddi		<u>(35)</u>	<u>(17)</u>
Llifoedd arian o weithgareddau cyllido			
Cyllido gan Weinidogion Cymru		3,051	3,051
Cyllido net		3,051	3,051
Cynnydd / (Lleihad) net mewn arian parod ac arian cywerth		(145)	49
Arian parod ac arian cywerth ar ddechrau'r cyfnod	9	1,003	954
Arian parod ac arian cywerth ar ddiwedd y cyfnod	9	858	1,003

Mae'r nodiadau ar dudalennau 69 i 77 yn rhan o'r cyfrifon hyn.

Datganiad Newidiadau yn Ecwiti'r Trethdalwyr ar gyfer y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2018

	£000
Balans ar 1 Ebrill 2016	<u>703</u>
Newidiadau mewn cronfeydd ar gyfer 2016-17 (Diffyg) a gadwyd	(3,055)
Cyfanswm incwm a gwariant a gydnabyddir ar gyfer 2016-17 Cyllido gan Weinidogion Cymru	<u>(3,055)</u> 3,051
Balans ar 31 Mawrth 2017	699
Newidiadau mewn cronfeydd ar gyfer 2017-18 (Diffyg) a gadwyd	(3,249)
Cyfanswm incwm a gwariant a gydnabyddir ar gyfer 2017-18 Cyllido gan Weinidogion Cymru	<u>(3,249)</u> 3,051
Balans ar 31 Mawrth 2018	<u>501</u>

Mae'r nodiadau ar dudalennau 69 i 77 yn rhan o'r cyfrifon hyn.

Nodiadau'r cyfrifon am y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2018

Lluniwyd y cyfrifon hyn yn unol â Government Financial Reporting Manual (FReM) 2017-18 a gyhoeddwyd gan Drysorlys EM, ac unrhyw Gyfarwyddyd Cyfrifon a gyhoeddwyd gan Weinidogion Cymru, gyda chaniatâd y Trysorlys. Mae'r polisïau cyfrifyddol a gynhelir yn y FReM yn gweithredu Safonau Adrodd Ariannol Rhyngwladol (IFRS), wedi eu haddasu neu eu dehongli ar gyfer cyd-destun y sector cyhoeddus. Lle bo'r FReM yn caniatáu dewis polisi cyfrifyddol, dewiswyd y polisi cyfrifyddol a ystyrir fwyaf addas ar gyfer amgylchiadau neilltuol Comisiynydd y Gymraeg, er mwyn rhoi barn gywir a theg. Disgrifir isod y polisïau neilltuol a ddilynwyd gan Gomisiynydd y Gymraeg. Fe'u gweithredwyd yn gyson wrth ddelio â'r eitemau a ystyrir yn berthnasol i'r cyfrifon.

1 Datganiad polisïau cyfrifo

(1.1) Confensiynau cyfrifo

Lluniwyd y cyfrifon hyn yn unol â'r confensiwn cost hanesyddol. Nid yw'r Comisiynydd wedi ailbriso unrhyw eiddo, offer a pheiriannau nac unrhyw asedau anghyfyrrddadwy gan nad yw addasiadau ailbriso, ym marn y Comisiynydd, yn berthnasol.

(1.2) Cyllido

Mae Comisiynydd y Gymraeg yn derbyn symiau gan Weinidogion Cymru mewn cysylltiad â gwariant a dynnir wrth gyflawni'r swyddogaethau. Ystyrir y symiau hyn yn rhai ariannu ac fe'u credydir i'r Gronfa Gyffredinol adeg eu derbyn.

(1.3) Incwm

Caiff incwm ei gydnabod yn y flwyddyn ariannol y darperir y gwasanaeth. Mae incwm sydd wedi ei anfonebu cyn bod y gwasanaeth wedi ei ddarparu yn cael ei drin fel incwm gohiriedig.

(1.4) Asedau anghyfyrrddadwy

Mae asedau sefydlog anghyfyrrddadwy dros £1,000, gan gynnwys TAW anadferadwy, yn cael eu cyfalafu. Mae asedau anghyfyrrddadwy yn cynnwys trwyddedau meddalwedd cyfrifiadurol a thrwyddedau eraill. Grwpwyd nifer o asedau o'r un math gyda'i gilydd wrth bennu a ydynt uwchben neu o dan y trothwy.

Cynhwysir asedau sefydlog anghyfyrrddadwy ar eu cost hanesyddol. Nid yw'r asedau sefydlog anghyfyrrddadwy wedi eu hailbriso, gan na fyddai'r addasiadau o ailbriso yn berthnasol.

Bydd asedau sefydlog anghyfyrrdadwy yn cael eu hamorteiddio drwy randaliadau cyfartal blynyddol dros eu hoes economaidd defnyddiol amcangyfrifedig, rhwng 3 a 10 mlynedd.

(1.5) Eiddo, offer a pheiriannau

Mae eiddo, offer a pheiriannau dros £1,000, gan gynnwys TAW anadferadwy, yn cael eu cyfalafu. Grwpiwyd nifer o asedau o'r un math gyda'i gilydd wrth bennu a ydynt uwchben neu o dan y trothwy.

Cynhwysir eiddo, offer a pheiriannau ar eu cost hanesyddol, gan gynnwys costau fel gwaith gosod y gellir eu priodoli'n uniongyrchol i ddod â nhw i'r cyflwr gweithio ar gyfer eu defnydd arfaethedig. Nid yw eiddo, offer a pheiriannau wedi eu hailbrisio, gan na fyddai'r addasiadau o ailbrisio yn berthnasol.

Bydd eiddo, offer a pheiriannau yn cael eu dibrisio drwy randaliadau cyfartal blynyddol dros hyd y les, neu eu hoes economaidd defnyddiol amcangyfrifedig, rhwng 36 a 90 mis.

(1.6) Darpariaethau

Cydnabyddir darpariaethau yn y Datganiad Sefyllfa Ariannol pan fydd gan Gomisiynydd y Gymraeg rhwymedigaeth gyfreithiol neu adeiladol yn deillio o ddiwyddiad yn y gorffennol a bod tebygolrwydd y bydd angen all-lif o fudd economaidd i dalu'r rhwymedigaeth.

(1.7) Treth ar Werth

Nid yw Comisiynydd y Gymraeg wedi cofrestru ar gyfer Treth ar Werth. Adroddir ar bob gwariant a chyfalaf gan gynnwys TAW, os yw'n berthnasol, gan na ellir adennill TAW.

(1.8) Pensiynau

Telir i'r Tâl-feistr Cyffredinol symiau priodol i gynrychioli rhwymedigaethau cronedig Pensiwn y Gwasanaeth Sifil am bensiynau a buddiannau tebyg i bersonau a gyflogir gan y Comisiynydd ac am gostau gweinyddol sydd i'w priodoli i'r rhwymedigaethau a'u cyflawni.

Mae gweithwyr cyfredol a blaenorol yn dod o dan ddarpariaethau cynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil. Ceir rhagor o fanylion yn yr Adroddiad Taliadau Cydnabyddiaeth ac Adroddiad Staff.

(1.9) Buddion cyflogai

Cydnabyddir cyflogau, cyfraniadau yswiriant gwladol, a budd-dal ariannol ac anariannol ar gyfer cyflogeion cyfredol yn y Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr wrth i wasanaethau cyflogeion gael eu cyflawni. Polisi'r Comisiynydd yw cyfrif am absenoldebau tymor byr a ddigolledir (gwyliau blynyddol taladwy) fel rhwymedigaeth (cost cronedig) lle disgwylir setlo'r iawndal absenoldeb o fewn deuddeg mis ar ôl diwedd y cyfnod y mae'r cyflogeion yn cyflawni'r gwasanaeth ynddo.

(1.10) Prydlesi gweithredol

Mae rhentolion prydlesi gweithredol wedi eu cyflwyno i'r Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr yn y flwyddyn y maent yn berthnasol iddi.

2 Gwybodaeth segmentol

Mae gwariant, incwm a llog yn ymwneud yn uniongyrchol â gweithgareddau Comisiynydd y Gymraeg. Mae'r Comisiynydd yn gweithredu yng Nghymru ac yn ymdrin â materion sy'n effeithio ar y Gymraeg a gallu personau yng Nghymru i fyw eu bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg. Dim ond un segment sy'n gweithredu ac fe adlewyrchir hyn yn y Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr, y Datganiad Sefyllfa Ariannol a'r nodiadau cysylltiedig.

3 Incwm

	2017-18	2016-17
	£000	£000
Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru	63	35
Gweinidogion Cymru	-	34
	63	69

Mae incwm yn ymwneud â phrydles weithredol ar ran o'r anheddau yn Siambrau'r Farchnad, 5-7 Heol Fair, Caerdydd. Llofnodwyd prydles gyda Chomisiynydd Cenedlaethau Dyfodol Cymru ar 25/09/2016 a bydd yn dod i ben ar 10/12/2018.

Mae'r incwm o Weinidogion Cymru ar gyfer 2016-17 yn deillio o ymrwymiad a roddwyd gan Weinidogion Cymru i ddigolledu Comisiynydd y Gymraeg am yr incwm ar gyfer y cyfnod rhwng 01/04/2016 a'r dyddiad llofnodwyd y brydles.

4 Gweinyddu

Yr oedd costau gweinyddu yn cynnwys:

	2017-18	2016-17
	£000	£000
Llety - Rhent swyddfa	120	119
Llety - Costau eraill	141	172
Darpariaeth ar gyfer addurno a dadfeiliadau swyddfeydd	20	6
Teithio, cynhaliaeth a lletygarwch	84	68
Hyfforddiant a recriwtio	37	33
Cyfreithiol a phroffesiynol	205	114
Technoleg gwybodaeth a thelathrebu	134	141
Cyfathrebu	37	32
Gwasanaethau archwilwyr (tâl yr archwiliad allanol)	15	15
Costau gweinyddu eraill	53	48
	846	748

5 Gwariant rhaglenni eraill

Mae'r gwariant yn gysylltiedig â nifer y prosiectau yr ymgwymerwyd â hwy. Roedd cyfanswm y gwariant yn ystod y flwyddyn yn £261,000 (2016-17: £221,000); ceir rhagor o fanylion ar dudalen 34.

6 Asedau sefydlog anghyffyrddadwy

	Trwyddedau meddalwedd £000	Trwyddedau £000	Cyfanswm meddalwedd £000
Cost			
Ar 31 Mawrth 2017	126	43	169
Ychwanegiadau	6	-	6
Gwerthiannau	(2)	-	(2)
Ar 31 Mawrth 2018	130	43	173
Amorteiddiad			
Ar 31 Mawrth 2017	125	33	158
Cost am y flwyddyn	1	2	3
Gwerthiannau	(2)	-	(2)
Ar 31 Mawrth 2018	124	35	159
Gwerth net yn y llyfrau ar 31 Mawrth 2018	6	8	14
Gwerth net yn y llyfrau ar 31 Mawrth 2017	1	10	11

7 Eiddo, offer a pheiriannau

	Celli a gosodiadau £000	Offer swyddfa £000	Cyfanswm £000
Cost			
Ar 31 Mawrth 2017	421	312	733
Ychwanegiadau	6	23	29
Gwerthiannau	(34)	-	(34)
Ar 31 Mawrth 2018	393	335	728
Dibrisiant			
Ar 31 Mawrth 2017	401	249	650
Cost am y flwyddyn	7	26	33
Gwerthiannau	(25)	-	(25)
Ar 31 Mawrth 2018	383	275	658
Gwerth net yn y llyfrau ar 31 Mawrth 2018	10	60	70
Gwerth net yn y llyfrau ar 31 Mawrth 2017	20	63	83

Mae offer swyddfa yn cynnwys offer technoleg gwybodaeth a chyfathrebu.

Cyllido asedau: Nid oedd gan y Comisiynydd brydlesi cyllidol na chontractau Menter Cyllid Preifat. Eiddo'r Comisiynydd oedd yr holl asedau a ddatgelwyd uchod.

Nid oedd ymrwymadau cyfalaf cyfreithiol ar 31 Mawrth 2018 (31 Mawrth 2017: £0).

8 Derbyniadau masnachol ac asedau cyfredol eraill

	31 Mawrth 2018 £000	31 Mawrth 2017 £000
Symiau sy'n ddyledus o fewn blwyddyn		
Derbyniadau masnachol	19	22
Derbyniadau eraill	-	-
Rhagdaliadau	63	84
	82	106

Nid oes symiau sy'n ddyledus ar ôl blwyddyn.

9 Arian parod ac arian cywerth

	2017-18 £000	2016-17 £000
Balans ar 1 Ebrill	1,003	954
Newidiadau net mewn balans arian parod ac arian cywerth	(145)	49
Balans ar 31 Mawrth	858	1,003

Cafodd arian parod y Comisiynydd ei gadw mewn banc masnachol ar ddiwedd y flwyddyn. Ni ddaliwyd unrhyw arian gan Dâl-feistr Cyffredinol EM ar ddiwedd y flwyddyn.

10 Taliadau masnachol a rhwymedigaethau cyfredol eraill

	31 Mawrth 2018 £000	31 Mawrth 2017 £000
Symiau sy'n ddyledus o fewn blwyddyn		
Taliadau masnachol	125	147
Croniadau	190	160
Incwm gohiriedig	20	23
	335	330

Nid oes symiau sy'n ddyledus ar ôl blwyddyn.

11 Darpariaethau ar gyfer rhwymedigaethau a phридиannau

	Arall £000	Dadfeiliadau ac ailaddurno £000	Cyfanswm £000
Darpariaeth ar 31 Mawrth 2017	4	170	174
Darparwyd yn y flwyddyn	12	36	48
Darpariaeth a ddefnyddiwyd yn ystod y flwyddyn	(4)	(34)	(38)
Dad-ddirwyn y disgownt	-	4	4
Darpariaeth ar 31 Mawrth 2018	12	176	188

Defnyddiwyd cyfradd ddisgowntio, yn glir o CPI, Trysorlys EM ym mis Rhagfyr 2017, sef -2.01% mewn termau real ar gyfer y dadfeiliadau (2016-17: -2.36%).

Gwneir darpariaethau ar gyfer ail-addurno yn ystod tymor y brydles ac ar gyfer dadfeilio, er mwyn dychwelyd yr adeiladau i'w cyflwr gwreiddiol ar derfyn y brydles. Gall yr ymrwymadau hyn newid yn sgil gwybodaeth a digwyddiadau yn y dyfodol a allai achosi newid i'r symiau a ddarparwyd ar sail yr amcangyfrif gorau, ar ddiwedd y cyfnod ariannol. Mae'r darpariaethau hyn wedi eu hadolygu a'u diweddarau yn ystod y flwyddyn fel sy'n ofynnol dan IAS 37.

Mae darpariaethau eraill yn cynnwys costau cyfreithiol mewn perthynas â cheisiadau dan ystyriaeth Tribiwnlys y Gymraeg am adolygiad o benderfyniadau Comisiynydd y Gymraeg neu apelau yn erbyn dyfarniadau'r Comisiynydd. Ceir manylion pellach am y ceisiadau hyn ar wefan Tribiwnlys y Gymraeg.

Dadansoddiad o amseru disgwyliadwy'r rhwymedigaethau

	Arall £000	Dadfeiliadau ac ailaddurno £000	Cyfanswm £000
O fewn blwyddyn	12	116	128
Dros flwyddyn ond o fewn pum mlynedd	-	3	3
Ar ôl pum mlynedd	-	57	57
	<u>12</u>	<u>176</u>	<u>188</u>

12 Ymrwymadau o dan brydlesi

Mae cyfanswm y taliadau lleiafswm o dan brydlesi gweithredol yn cael ei ddangos yn y tabl isod ar gyfer pob cyfnod.

Mae'r ymrwymadau o dan brydlesi gweithredol yn cynnwys:	31 Mawrth 2018 £000	31 Mawrth 2017 £000
Adeiladau		
O fewn blwyddyn	102	107
Dros flwyddyn ond o fewn pum mlynedd	171	197
Ar ôl pum mlynedd	166	24
	<u>439</u>	<u>328</u>

Nid yw'r Comisiynydd wedi dechrau ymwneud ag unrhyw brydlesi cyllidol, unrhyw ymrwymadau o dan gontract PFI, nac unrhyw gontractau nad oedd modd eu canslo ag ymrwymadau cyllidol.

13 Symiau'n dderbynadwy o dan brydlesi

Mae cyfanswm y derbyniadau lleiafswm o dan brydlesi gweithredol yn cael ei ddangos yn y tabl isod ar gyfer pob cyfnod.

Mae'r ymrwymadau o dan brydlesi gweithredol yn cynnwys:	31 Mawrth	31 Mawrth
Adeiladau	2018	2017
	£000	£000
O fewn blwyddyn	22	31
Dros flwyddyn ond o fewn pum mlynedd	-	22
	22	53

14 Rhwymedigaethau amodol

Nid oedd rhwymedigaethau amodol ar 31 Mawrth 2018 (31 Mawrth 2017: £0).

15 Offerynnau cyllidol

Oherwydd natur gweithgareddau'r Comisiynydd a'r modd y caiff y gweithrediadau eu hariannu, nid yw'r Comisiynydd yn agored i lefel uchel o risg ariannol.

16 Trafodion gyda phartion cysylltiedig

Cytunwyd ar Femorandwm o Gydweithio, dyddiedig 30 Tachwedd 2012, rhwng y Comisiynydd a Llywodraeth Cymru. Ystyrir Llywodraeth Cymru yn barti cysylltiedig.

Yn ystod 2017-18 derbyniodd Comisiynydd y Gymraeg arian cyllido o £3.051m gan Weinidogion Cymru (2016-17: £3.051m). Ni dderbyniwyd unrhyw daliadau masnachol gan Weinidogion Cymru yn y flwyddyn hyd 31 Mawrth 2018 (2016-17: £34,000). Ni thalwyd unrhyw daliadau i Weinidogion Cymru mewn perthynas ag adeilad dan brydles yn y flwyddyn at 31 Mawrth 2018 (2016-17 £12,000).

Yn ystod 2016-17 cytunodd Comisiynydd y Gymraeg i brydles weithredol gyda Chomisiynydd Cenedlaethau Dyfodol Gymru, ar rhan o'r anheddau yn Siambrau'r Farchnad, 5-7 Heol Eglwys Fair, Caerdydd; bydd cyfnod y brydles yn dod i ben ar 10/12/2018. Yn ystod y flwyddyn ariannol 2017-18 derbyniodd y Comisiynydd incwm o £63,000 (2016-17: £35,000) ac mae symiau derbyniadwy masnachol o £19,000 yn ddyledus ar 31 Mawrth 2018 (31 Mawrth 2017: £22,000).

17 Digwyddiadau ers diwedd y flwyddyn ariannol

Ni chafwyd digwyddiadau ers dyddiad y datganiad sefyllfa ariannol sy'n effeithio ar ddealltwriaeth y datganiadau ariannol hyn.